



Universiteit  
Leiden  
The Netherlands

## De cognitieve responsiviteit van de politieke elite in Nederland

Dekker, P.; Ester, P.

### Citation

Dekker, P., & Ester, P. (1988). De cognitieve responsiviteit van de politieke elite in Nederland. *Acta Politica*, 23: 1988(4), 401-436. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449625>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449625>

**Note:** To cite this publication please use the final published version (if applicable).

## Acta Politica tijdschrift voor politicologie

### Kernredactie

Dr. R.B. Andeweg, dr. C. van der Eijk, drs. K. Koch (secretaris), dr. Percy B. Lehning, dr. R.H. Lieshout, drs. O. Schmidt.

### Redactieraad

Jhr. drs. G. van Benthem van den Berg, drs. H.W. Blom, prof. dr. H.R. van Gunsteren, prof. dr. A. Hoogerwerf, dr. C.P. Middendorp, prof. dr. J. van Putten, prof. dr. U. Rosenthal, prof. mr. dr. I.Th.M. Snellen, prof. dr. J.J.A. Thomassen.

### Bijdragen

en andere mededelingen voor de redactie zende men aan de redactiesecretaris, drs. K. Koch, p.a. Erasmus Universiteit F2-54, Postbus 1738, 3000 DR Rotterdam; de kopij dient persklaar te worden ingezonden, in zesvoud en in machineschrift.

### Boeken ter recensie

en boekbesprekingen zende men aan de boekenredacteur, dr. R.H. Lieshout, Universiteit Twente, Postbus 217, 7500 AE Enschede; terugzending van ongevraagde recensie-exemplaren kan niet plaatsvinden.

### Administratie

Voor abonnementen en advertenties richt men zich tot de uitgever, Boompers boeken- en tijdschriftenuitgeverij bv, Postbus 58, 7940 AB Meppel (05220-54306); postrekening 2756509.

Acta Politica verschijnt driemaandelijks; de abonnementsprijs bedraagt f 93,-, voor instellingen f 136,-, voor studenten f 75,50 (maximaal gedurende vier achtereenvolgende jaren). Abonnementen kunnen wel tussentijds ingaan maar niet tussentijds beëindigd worden.

Opzeggingen ten minste één maand voor het einde van de jaargang. Voor het buitenland gelden aangepaste tarieven die op aanvraag te verkrijgen zijn.

Advertentietarieven: 1/1 pagina f 440,-; 1/2 pagina f 260,-.

Indien men het abonnementsgeld gireert voor een ander gelieve men op het girostrookje naam en adres van de abonnee te vermelden, ter vermijding van dubbele incasso.

© Boom, Meppel en Amsterdam



## Cognitieve responsiviteit van de politieke elite in Nederland

Paul Dekker en Peter Ester

### I. Inleiding<sup>1</sup>

In een parlementair-democratisch stelsel als het Nederlandse worden overtuigingen en belangen van burgers verondersteld via evenredige vertegenwoordiging toegang te krijgen tot en een rol te spelen in de politieke wils- en besluitvorming. Over deze representatie bestaat op diverse punten verschil van mening. Omstreden is de feitelijke en wenselijke rolopvatting van volksvertegenwoordigers en de mate waarin ze representatief voor de vertegenwoordigden zouden moeten zijn qua opvattingen, sociale status, sekse, landsdeel of beroepsgroep. Ter discussie staat tevens de opvatting dat ook buiten de vertegenwoordigende organen een zekere representativiteit in het openbaar bestuur verlangd kan worden. Zeer verschillend wordt er gedacht over de eigen rol van de politieke partijen tussen kiezers en gekozenen bij de articulatie van belangen en formulering van politieke eisen. Ook over de ruimte voor collectieve wilsvorming door gekozenen lopen de standpunten uiteen. Tegenover het idealisme van een onvermijdelijke gespletenheid van de burger in bourgeois en citizen met een bijbehorende verheffing van de politieke gemeenschap boven het geheel van individuen die primair op het eigen belang uit zijn, staan meer aardse ideeën over burgers als eenvoudige dragers van wensen en behoeften, die via de politici als preferentiemakelaars zo optimaal mogelijk collectief bevredigd moeten worden. In het eerste perspectief is er geen enkel dwingend normatief verband tussen de 'volonté de tous' in het survey-onderzoek en de 'volonté générale' in de politiek. In het laatste perspectief moet de gemeenschappelijke wil toch wel rekenkundig afgeleid kunnen worden uit de wil van allen. De bestaande afstand in politieke opvattingen tussen ambteloze burgers en politici kan gezien worden als een blijk van het verantwoordelijkheidsbesef en staatsmanschap van de laatsten, maar ook als een gevolg van hun streven naar macht en persoonlijke welstand. Hoe men daar ook verder tegenaan kijkt, het streven naar convergentie in opvattingen tussen burgers en politici lijkt wenselijk (vgl.

SCP 1984: 326-327 en Lewin 1988). De ontwikkeling van de feitelijke afstand en het bewustzijn van politici en burgers van het bestaan van die afstand zijn punten van politieke en wetenschappelijke aandacht.

Het is dan ook weinig verwonderlijk dat het verschijnsel van politieke representatie en meer in het bijzonder de mate van politieke overeenstemming tussen vertegenwoordigers en vertegenwoordigden, een belangrijk onderwerp van politicologisch onderzoek is.<sup>2</sup> Eén van de klassieke studies op dit terrein is het onderzoek van McClosky, Hoffmann en O'Hara (1960). Zij vonden niet alleen dat democratische en republikeinse leiders onderling meer verschilden qua politieke opvattingen dan hun volgelingen, maar voorts dat deze leiders opvattingen huldigden die nogal afwijken van hun kiezers. Bovendien bleek niet, zoals voorspeld, dat de hoogste mate van interne partijconsensus zich voordeed bij issues die hen principieel van hun politieke opposenten onderscheidde.<sup>3</sup> Ook in Nederland is het nodige onderzoek verricht naar politieke overeenstemming tussen elite en massa. Eén van de eerste en meest omvattende studies is de dissertatie van Thomassen (1976; zie ook Irwin en Thomassen 1975). Op basis van het combineren van onderzoek onder Tweede Kamer-leden (parlementsenquête 1972) en een kiezerssteekproef (1971) werd voor een zevental politieke onderwerpen de mate van consensus tussen kiezers en gekozenen bepaald. Ten aanzien van drie onderwerpen (openbare orde, ontwikkelingshulp en belastingpolitiek) werd dissensus in opvattingen geconstateerd. Op het niveau van afzonderlijke politieke partijen tonen zijn bevindingen dat verschillen in opvattingen tussen partij-elite en achterban toenemen naarmate men in het politieke spectrum van rechts naar links gaat. Interessant is dat op zes van de zeven vraagstukken de kamerleden zichzelf linkser plaatsen dan hun partijgenoten en bovendien dat kiezers zich deze situatie realiseren, zij het in mindere mate dan kamerleden vermoeden. Bovendien geldt voor alle zeven vraagstukken dat de partijpolitieke tegenstellingen in de Tweede Kamer groter zijn dan onder het electoraat. In geval van discrepantie tussen eigen politieke mening en opvatting van hun kiezers, geven de politici aan primair hun eigen mening te volgen. Slechts 7% beschouwt zich als lasthebber van de kiezers van de eigen partij. Op basis van de parlementsenquête 1979 (Van Schendelen, Thomassen en Daudt 1981) repliceerde Thomassen (1981a/b) een belangrijk deel van zijn dissertatieonderzoek. Ook nu kwam weer naar voren dat het electoraat politiek minder gepolariseerd is dan het parlement en dat kamerleden zich in het algemeen linkser achten dan hun kiezers. Dit laatste geldt in opmerkelijke mate voor de leden van de PvdA-fractie.

Geconstateerd kan derhalve worden dat er verschillen zijn tussen de politieke opvattingen van kiezers en gekozenen. Putnam (1976) spreekt in

dit verband van 'elite mass displacement'. Dit blijkt niet alleen op nationaal niveau het geval. Soortgelijke constatering is gedaan voor opvattingen van politici en kiezers binnen een meer lokale context (vgl. Stromberg 1977; Thomassen 1986). May (1973) is overigens van mening dat op het niveau van politieke partijen de grootste verschillen in opvattingen zich niet zozeer voordoen tussen politieke leiders en kiezers, maar dat het actieve middenkader de meest extreme positie inneemt. Hij noemt dit 'the special law of curvilinear disparity'.<sup>4</sup> Omdat het lot van individuele politici, zoals hun herbenoeming, in hoge mate afhankelijk is van deze groep – zij bevolkt immers de bestuursorganen van de partij – stelt Thomassen (1984) dat kennis omtrent de opvattingen van dit middenkader van meer belang is dan kennis over de verdeling van meningen onder de kiezers ter verklaring van de opstelling van gekozen politici.<sup>5</sup>

Gebruikmakend van hetzelfde materiaal als de studie van Thomassen (1981b) heeft Daemen (1981) geconstateerd, dat parlamentsleden minder dan voorheen geneigd zijn zich als gevolmachtigde van de kiezer en als politiek afhankelijk van het eigen electoraat te beschouwen. Een factor die hier verband mee houdt is, dat het contact tussen kiezer en gekozen primair via de partijorganisatie als intermediair kanaal plaatsvindt. Politici onderhouden vooral contacten met het meer actieve deel van hun partij-aanhang. Tevens heeft Daemen een nadere analyse ondernomen van de vraag hoe kamerleden over kiezers denken. Uit zijn bewerkingen blijkt dat zij een uiterst negatief beeld van de bekwamenheden van burgers hebben. 'Burgers zijn politieke onbenulligen. Zo kan men het beeld samenvatten dat kamerleden van burgers hebben' (Daemen 1981: 277). Tweederde van de Tweede Kamer-leden, zo wordt geconcludeerd, heeft een zeer negatief beeld van de kiezers. Het oordeel over de eigen achterban is positiever; niettemin heeft een kwart van de kamerleden een negatief beeld van de eigen kiezers.<sup>6</sup> Van Schendelen (1981) schetst het spiegelbeeld van deze houding: dissatisfactie, wantrouwen, cynisme en ongeloofwaardigheid zijn bij hem de kernwoorden waarmee kiezers het politieke bedrijf zouden beoordelen. Afgaande op deze studies is de wijze waarop politici en kiezers elkaar beoordelen weinig verheffend en lijkt er sprake van een zeker wederzijds cynisme. Van Schendelen (1981) duidt deze problematische verhouding aan met de term 'disaffected representation' en concludeert dat 'research into the Dutch politics of representation reveals (...) that there is strong mutual disaffection between electors and elected (...) (Van Schendelen 1981: 190). Zijn analyses wijzen uit dat zo'n 40% van de Nederlandse kiezers disaffecties jegens leden van het parlement koestert, terwijl maar liefst 80% van de Tweede Kamer-leden op enigerlei wijze van disaffectie tegenover het electoraat blijkt geeft. Hij noemt een zevental

oorzaken van het verschijnsel van 'disaffected representation'. In vogelvlucht: de marktstructuur van de representatieve democratie, de politieke competitie tussen elites, het verminderde contact tussen kiezers en gekozenen, de toenemende bureaucrativering van de samenleving, het compromiskarakter van het alledaagse politieke handelen van bewindslieden en kamerleden, het minder gesloten karakter van de politieke cultuur en het daarmee vervallen van traditionele banden tussen kiezers en politieke elite en het toenemend pluralisme in westerse democratieën. Uitdrukkelijk dient erop gewezen te worden de politieke disaffectie ook positieve functies kan vervullen en een stimulus voor politieke innovatie kan vormen. Van Schendelen noemt in dit verband onder andere de mogelijkheid dat nieuwe en meer directe democratische structuren kunnen ontstaan, politieke kritiek en competitie geactiveerd kunnen worden, en er door politieke oppositie een 'countervailing power' gevormd kan worden.

In hoeverre is de elite geïnteresseerd in opvattingen van de bevolking en hoe worden die opvattingen politiek gearticuleerd? Interessant in dit verband is de studie van Eldersveld, Hubée-Boonzaaijer en Kooiman (1975) naar attitudes en wederzijdse beoordelingen van politieke en bureaucratistische elites. Deze studie is gebaseerd op interviews met Tweede Kamerleden en hoge ambtenaren. Beide elites blijken, afgezien van wat paternalistische trekjes, politieke betrokkenheid en participatie van de burgers ('citizen involvement') positief te waarderen. Ze hangen ook eerder egalitaire waarden aan dan dat ze zich kenmerken door een aristocratische opstelling (vergelijk ook Eldersveld, Kooiman en Tak 1980).<sup>7</sup>

Uit onderzoek blijkt anderzijds echter ook dat minder dan 10% van de Nederlandse kamerleden het contact met individuele burgers als een belangrijke bron voor hun wetgevende arbeid beschouwt (Van Schendelen 1975; 1976). Een vergelijking van de parlements-enquêtes leert bovendien, dat parlementsleden in de periode 1971-1979 relatief minder belang zijn gaan toeschrijven aan contacten met kiezers (Letterie 1981). Werd in 1972 nog het grootste belang aan deze contacten gehecht, in 1979 bleek dit taakonderdeel naar de zevende plaats te zijn gedaald. Opmerkelijk is dat van de in de parlements-enquête voorgelegde mogelijkheden om zich te oriënteren op de mening van de burgers, publieke opiniepeilingen het minst door politici gewaardeerde medium is. Het aantal contacten tussen politici en burgers lijkt niet zo gering. In de periode 1973-1986 rapporteert maar liefst tussen de 6 en 8% van de kiesgerechtigden contacten met een minister of lid van de Tweede Kamer (Castenmiller 1988). Op basis van dergelijke gegevens concludeert Van Schendelen (1981: 42) dat de geconstateerde normatieve afstand tussen kiezer en gekozenen samen gaat met een fysieke: er is sprake van geringe interactie en communicatie. Naast evidente

nadelen noemt hij als voordeel dat door het geringe directe contact tussen kiezers en gekozenen ook de kans op directe conflicten tussen kamerleden en electoraat klein is.

Meer in het algemeen kan hieraan worden toegevoegd dat er blijkens diverse onderzoeken in Nederland en elders sprake is van een disproportionele rekrutering van politieke elites uit hogere sociaal-economische strata met meer dan gemiddelde opleidingsniveaus (zie onder anderen Van den Berg 1983; Hoffmann-Lange 1986; Hoogerwerf 1986 en Putnam 1976). Alhoewel er geen empirische evidentie is dat dit op zich leidt tot differentiatie in politieke opvattingen, is het niettemin aannemelijk dat deze rekrutering wel met een specifiek patroon van sociale contacten zal samengaan.

Een onderbelichte factor in het tot nu toe besproken onderzoek is dat de verschillen in politieke opvattingen tussen kiezers en gekozenen mede veroorzaakt zouden kunnen zijn doordat politici onvoldoende op de hoogte zijn van politieke opvattingen en beleidspreferenties van hun achterban. Het omgekeerde – gebrekkige kennis bij het electoraat over opvattingen en preferenties van politici – is evenzeer mogelijk, maar deze optie wordt in deze bijdrage buiten beschouwing gelaten. Het gaat derhalve om *eenzijdige* gebreken in kennisoordelen, namelijk van politici over kiezers. Dergelijke gebreken komen wel aan de orde in de klassieke studie van Miller en Stokes (1963) die derhalve niet onbesproken mag blijven. Hun centrale vraagstelling betrefte de mate waarin kiesdistricten invloed uitoefenen op het gedrag van hun afgevaardigden bij hoofdelijke stemming ('roll call votes') in het Amerikaanse Congres. Dit stemgedrag had betrekking op een drietal maatschappelijke issues: sociaal en economisch welzijn, buitenlandse politiek en burgerrechten voor de zwarte bevolking. In hun onderzoeksmodel veronderstellen Miller en Stokes dat stemgedrag door congresleden een functie is van hun eigen attitudes ten aanzien van deze issues, de attitudes van hun kiesdistrict en hun percepties van de attitudes van dit district. Dit model werd getoetst door middel van onderzoek onder leden van het congres na de verkiezingen van 1958 en interviews met kiezers in 116 kiesdistricten (zie ook Karpis en Eulau 1978). Ons interesseert met name de accuratesse van de perceptie van afgevaardigden van beleidsvoorkeuren van hun eigen kiesdistrict. Allereerst bleek de mate van overeenstemming in politieke opvattingen per maatschappelijk vraagstuk nogal te verschillen: hoog bij burgerrechten, bescheiden bij welzijnsvraagstukken en nagenoeg afwezig op het terrein van de buitenlandse politiek. Voorts wijzen hun analyses uit dat de perceptie van congresleden van beleidsvoorkeuren van hun kiesdistrict weliswaar een belangrijke determinant is van hun stemgedrag, maar dat er nogal wat diffe-

renatie optreedt in de mate waarin deze perceptie overeenstemt met de gevonden voorkeuren onder de kiezers. Op het gebied van wederom burgerrechten is de perceptie van congresleden redelijk accuraat. Dit is evenwel in aanzienlijk mindere mate het geval bij welzijnsvraagstukken en buitenlandse politiek waar sprake is van zeer inaccuraat informatie bij de leden van het congres over beleidsvoorkeuren in hun kiesdistrict.

We betitelen het probleem van een eventueel gebrek aan kennis bij politici van de opvattingen in de bevolking hier als het vraagstuk van de cognitieve responsiviteit van de politici. We hanteren het anglicisme 'responsiviteit' in navolging van met name de analyses van Verba en Nie (1972: 299 e.v.) naar 'leader responsiveness'. Het gaat hen om de (invloed van politieke participatie op) ontvankelijkheid van politieke leiders voor ideeën en wensen in de bevolking: 'community leaders can be responsive to citizens in many ways. They may be responsive in terms of knowing what the citizens want, in terms of agreeing with those priorities, in terms of making an effort to deal with those priorities, or in successfully dealing with those priorities' (Verba en Nie 1972: 301-302). Het gaat ons uitsluitend om het eerste type responsiviteit. Om het aspect van kennis te accentueren tegenover de normatieve, affectieve en conatieve associaties van het begrip ontvankelijkheid (vinden dat men moet luisteren, inlevingsvermogen, een praktische geneigdheid tot luisteren) spreken we van cognitieve responsiviteit. We zullen in dit artikel de cognitieve responsiviteit van de politieke elite in Nederland meten aan de hand van de accuratesse van denkbeelden van landelijke politici over de opvattingen van zowel de bevolking als van de kiezers op hun partij.

## 2. Hypothesen

In deze paragraaf formuleren we een twaalftal hypothesen, die in het vervolg van dit artikel als leidraad voor de analyses zullen fungeren.

Onze eerste hypothese heeft betrekking op de kennis van politici van opvattingen in de Nederlandse bevolking. Sociaal-psychologisch en sociologisch onderzoek heeft uitgewezen dat mensen het vigerende opinieklimaat veelal verkeerd inschatten. De feitelijke publieke opinie wijkt af van het opinieklimaat zoals dat gepercipieerd wordt. Dit verschijnsel wordt wel aangeduid als 'pluralistic ignorance' (vgl. Den Boon 1987; O'Gorman 1975) en is bestudeerd als onderdeel van de 'public beliefs about the beliefs of the public' (Fields en Schuman 1976). Als afgeleide van deze bevindingen en op basis van het eerder beschreven politicologisch onderzoek verwachten we bij politici geen grote kennis van de denkbeel-

den van het electoraat. Om te kunnen spreken van een grote of geringe kennis of accuratesse is een operationeel demarcatiecriterium nodig. Een dergelijk criterium lijkt evenwel moeilijk te legitimeren. Er is door ons in ieder geval in de literatuur geen theoretische fundering voor een grenswaarde gevonden.<sup>8</sup> Meer dan dertig jaar geleden concludeerde Taft in zijn overzichtstudie naar 'judgment ability' dat 'the degree to which a person can make accurate judgments about others is a function of his general ability to judge and of specific situational and interactional factors' (Taft 1955: 6). Hieraan kan worden toegevoegd dat naarmate de schattingsvaardigheden van een persoon groter zijn, de relatieve invloed van specifieke factoren vermindert. In deze studie wordt de grens tussen accurate en inaccuraat voorspellingen gelegd bij gemiddeld meer of minder dan 10 procentpunten verschil tussen werkelijke en geschatte steun voor opvattingen in de bevolking. Dit criterium is stellig voor discussie vatbaar, maar niet meer of minder dan andere grenswaarden. Met ons criterium van een vaste afwijking in procentpunten in plaats van in procenten wordt een eventueel risicomijdend voorspellen van 50% in gevallen waar men geen enkele verwachting heeft, in ieder geval niet beloond.<sup>9</sup> De eerste hypothese luidt derhalve als volgt:

H1: Bij schattingen van de steun voor politieke opvattingen in de bevolking zullen politici gemiddeld meer dan tien procentpunten afwijken van de werkelijke percentages.

Voorshands zien we geen aanleiding om een samenhang te verwachten tussen het inzicht van politici in de opvattingen in de bevolking en bij hun kiezers en de politieke partij of functie van die politici. Zo wijzen de analyses van Van Schendelen (1981) uit dat disaffecties onder Tweede Kamerleden jegens het electoraat niet of slechts zwak gerelateerd zijn aan een viertal structurele factoren, te weten: politieke oriëntatie van kamerleden, het behoren tot regerings- of oppositiepartijen, partijgrootte en senioriteit van kamerleden. In de lijn van deze bevindingen formuleren we onze tweede en derde hypothese. Bij de tweede hypothese is te bedenken dat onze gegevens betrekking hebben op een periode waarin de regering niet van samenstelling veranderde. Regeringspartijen vallen dus altijd samen met het CDA en de VVD en oppositiepartijen met de overige partijen.

H2: Er is geen verband tussen het lidmaatschap van een regerings- of oppositiepartij en de accuratesse van schattingen door politici van de steun voor politieke opvattingen in de Nederlandse bevolking en bij de eigen kiezersaanhang.

H3: Er is geen verschil tussen bewindslieden en kamerleden in accuratesse van schattingen van de steun voor politieke opvattingen in de bevolking en bij de eigen kiezersaanhang.

Om in de politieke arena te overleven, lijken tenminste twee vaardigheden essentieel. Ten eerste moet men kunnen schatten wat meerderheids- en minderheidsstandpunten zijn om zelf een kansrijke politieke positie te kunnen innemen of althans een kansloze strijd te vermijden. Ten tweede zal men in staat moeten zijn om de 'eigen groep' te plaatsen in relatie tot de politieke collectiviteit. Inzicht in de relatieve positie van 'de eigen groep' is bij voorbeeld nodig waar politici in publieke stellingnames, bij het uitwerken van voorstellen op eigen terrein of bij coalitiebesprekingen, voortdurend moeten anticiperen op de standpunten van de eigen partij, fractie of organisatie. Weten waar het politieke midden is en hoe men zich daartoe verhoudt, zijn niet voor niets de vanzelfsprekende veronderstellingen in economische theorieën over politiek en speltheoretische constructies (zie bij voorbeeld Van den Doel 1975). Men mag nu vermoeden dat politici, die behoren tot de politieke en bestuurlijke elite van Nederland, in staat zijn om zowel meerderheidsstandpunten als de relatieve positie van de eigen groep te anticiperen. Beschikten ze niet over deze strategische vaardigheden, dan zouden ze zich geen plaats in de elite hebben verworven, zo is onze veronderstelling. Het anticipatievermogen neemt mogelijk af naarmate het minder betrekking heeft op actoren in de politieke arena en meer op diffuse massa's daarbuiten, zoals de Nederlandse bevolking en ook de kiezers. Ons vermoeden blijft dat de politieke elite goed gedisponeerd is voor de juist omschreven schattingen. Het gaat in het tweede geval om inzicht in het bestaan van een grotere of geringere steun bij de eigen potentiële kiezers, niet om de exacte afstand tussen deze aanhang en de rest van Nederland. We voorspellen derhalve dat politici – al of niet beschikkend over het vermogen de steun voor opvattingen accuraat te schatten (hypothese 1) – op basis van hun strategische vaardigheden in staat zijn meerderheidsopvattingen in de Nederlandse bevolking en de relatieve positie van de eigen aanhang correct te schatten. In hypothesevorm zijn onze verwachtingen als volgt te formuleren:

H4: Slechts uitzonderlijk – in minder dan 10% van de schattingen – wordt het bestaan van meerderheden en minderheden in de steun voor politieke opvattingen in de bevolking fout beoordeeld door politici.

H5: Slechts uitzonderlijk – in minder dan 10% van de schattingen – plaatsen politici hun eigen kiezers qua steun voor politieke opvattingen aan de 'verkeerde kant' van de steun in de bevolking.

Uit psychologische attributietheorieën is bekend dat personen ernaar tenderen de algemeenheid van hun eigen opvattingen te overschatten. Deze overschatting staat bekend als het 'false consensus'-verschijnsel (Ross 1977; Ross, Greene en House 1977; Ester 1986; Ester en Dekker 1986). Deze vorm van vertekening van gepercipieerde opvattingen van anderen in de richting van de eigen opvatting wordt ook wel aangeduid als 'spiegelperceptie' (Den Boon 1987). We beschikken evenwel niet over de eigen meningen van politici. Onze gegevens betreffen schattingen van politici van de aanhang van politieke opvattingen in de Nederlandse bevolking en hun schattingen van de aanhang bij de eigen kiezers. De laatste schattingen worden gedaan *nadat* de politici van de feitelijke steun voor de betreffende opvattingen in de Nederlandse bevolking op de hoogte zijn gesteld (zie verder de volgende paragraaf). We kunnen hier wel een 'afgeleide perceptiebias' voorspellen in die zin dat politici de eigen aanhang te zeer laten samen vallen met de gemiddelde Nederlander. Politici onderschatten als het ware de afstand tussen de opvattingen van de eigen kiezers tot die van de bevolking in haar geheel. Deze verwachting zou men ook kunnen formuleren op basis van de veronderstelling dat politici risicomijdend gedrag plegen en zich derhalve bedienen van voorzichtige schattingen. Het vermoeden heeft dus uitsluitend betrekking op de grootte van de geschatte afstand van de eigen kiezers tot de hele bevolking – zo men wil: op de gewaagdheid van de schatting – en niet op de richting van de geschatte afwijking. De hypothese luidt als volgt:

H6: Politici schatten de absolute afstand van de steun voor politieke opvattingen bij de eigen kiezersaanhang tot de werkelijke, aan de politici bekende, steun in de bevolking vaker te klein dan te groot.

De voorgaande hypothese is uitdrukkelijk afgeleid uit sociaal-psychologische theorievorming over vertekeningen in individuele percepties en oordelen. Interessant is nu dat indien we aansluiting zoeken bij meer politicologische literatuur een verwachting geformuleerd kan worden die juist het tegenovergestelde van deze hypothese betoogt. Politicologisch onderzoek naar politieke representatie van Thomassen (1976; 1981a/b) heeft uitgewezen dat opvattingen van politici die behoren tot verschillende politieke partijen over uiteenlopende maatschappelijke kwesties meer gepolariseerd zijn dan hun achterban. Ook is er evidentie dat politiek actieve personen (geen beroepspolitici) meer divergerende opvattingen hebben dan politiek passieve personen (SCP 1984: 433-437). Op grond van deze bevindingen zou nu verwacht kunnen worden dat politici paarsgewijs een *grotere* afstand tussen politieke opvattingen van hun achterban schatten dan er feitelijk bestaat. Deze concurrerende verwachting poneren

we als een alternatieve hypothese voor de boven geformuleerde 'onderschattingshypothese'.

H7: De schattingen door paren politici van verschillende partijen van de steun van hun kiezersaanhang voor een politieke opvatting liggen gemiddeld verder uiteen dan de feitelijke afstand tussen de kiezers van hun partijen toestaat.

De voorgaande hypothesen betreffen kenmerken van de politici. Het lijkt van belang voor de verklaring van de accuratesse van schattingen ook kenmerken van de politieke opvattingen, de voorgelegde uitspraken, in de beschouwing te betrekken. We verwachten dat naarmate politieke vraagstukken partijpolitiek minder geprononceerd of geprofileerd zijn, politici meer moeite zullen hebben om de opvattingen van de eigen kiezers over die vraagstukken te schatten. Over partijpolitieke profilering is in ons onderzoeksmateriaal in directe zin niets bekend. Dit kenmerk is benaderd door een karakterisering van de voorgelegde uitspraken in termen van 'links' en 'rechts'. In de Nederlandse politiek is de links-rechtsdimensie dominant voor de onderscheiding van partijen. Kiezers kunnen politieke partijen en de eigen algemene politieke voorkeur goed plaatsen op deze dimensie (zie Van der Eijk en Niemöller 1983 en Van Schuur 1984: 212-214).<sup>10</sup>

Naarmate een specifiek politiek strijdpunt eenvoudiger te vertalen is naar een verschil van posities op de links-rechtsdimensie, zijn de opvattingen van partijen gemakkelijker voorspelbaar. Naast de mensen met gepassioneerde eigen opvattingen over het betreffende politieke strijdpunt, die een partij kiezen die het meest in de buurt komt van deze opvattingen, zal er een veel grotere groep zijn, die geen uitgesproken eigen oordeel over het strijdpunt heeft en dat oordeel daarom bepaalt aan de hand van de veronderstelde positie van de partij waar men in het algemeen de voorkeur aan geeft. Dit betekent dat over strijdpunten met een duidelijke links-rechtsdimensie, niet alleen de standpunten van partijen, maar ook van de (potentiële) kiezers van die partijen beter voorspelbaar zijn. Deze ideeën zijn adequater te toetsen op glijdende attitudeschalen dan op percentages steun voor een opvatting (met op het niveau van afzonderlijke individuen en partijwoordvoerders slechts de waarden 0 en 100%). In ons materiaal kan echter wel de hypothese getoetst worden, dat politici de verhoudingen in de eigen kiezersachterban beter kunnen schatten bij 'links-rechtskwesties' dan bij opvattingen waarin deze politieke dimensie zich niet dominant manifesteert.

Ook via een andere redeneerwijze is deze gevolgtrekking aannemelijk te maken. Politici zullen bij schattingen als gevraagd in dit onderzoek te-

rugvallen op heuristische informatie. Eén van de mogelijkheden die zich hier aandient, is het gebruik maken van hetgeen Tversky en Kahnemann (1973) aanduiden als 'availability heuristics'. Kort aangegeven, betekent dit dat indien personen gevraagd wordt om intuïtieve voorspellingen of schattingen te geven van bepaalde sociale feiten, zij zullen terugvallen op kennis die in hun geheugen over deze feiten beschikbaar is (vgl. Kahnemann, Slovic en Tversky 1982). Hierdoor worden deze feiten als het ware meer voorstelbaar. Bij politieke kwesties die zich gemakkelijk op de links-rechtsschaal laten positioneren, kunnen politici beter gebruik maken van hun eerder opgedane kennis over de verhoudingen in de partij.<sup>11</sup> Als hypothese geformuleerd is onze verwachting:

H8: Als politieke kwesties niet in termen van 'links' en 'rechts' indeelbaar zijn, zullen politici minder in staat zijn de opvattingen van de eigen kiezers te schatten.

Een andere karakterisering van politieke opvattingen kunnen meer betrekking hebben op 'morele' of meer op 'zakelijke' aangelegenheden. Beide typen kwesties kunnen partijpolitiek geprofileerd en gepolariseerd zijn in het politieke spectrum. Gesteld kan evenwel worden dat morele en zakelijke kwesties qua politieke beoordeling andersoortig reacties oproepen. Zakelijke kwesties hebben het in zich niet in termen van een absoluut gelijk versus ongelijk beoordeeld te worden. Men is eerder geneigd opvattingen bij te stellen aan de hand van nieuwe gegevens en te spreken in termen van verschillende (particularistische) belangen die bemiddeld moeten worden om compromissen te bereiken. Een dergelijke 'kwantificering' van het eigen gelijk zit er bij morele kwesties veel minder in. Met morele kwesties valt minder te 'schipperen', omdat deze kwesties veelal berusten op universalistische grondslagen. Personen met verschillende opvattingen zijn hier eerder geneigd elkaars moraliteit en integriteit in twijfel te trekken en er is een moralistische druk op individuen om zich (publiekelijk) te conformeren aan de (veronderstelde) normen van de groep waar ze bij willen horen. Kortom, het is eenvoudiger bij zakelijke kwesties een verdeelde aanhang te percipiëren, dan bij morele; bij de laatste wordt men geremd bij het afwijken van 0 tot 100% steun. Twee hypothesen hebben op deze materie betrekking. Ten eerste verwachten we sec bij morele kwesties, juist vanwege hun fundamenteel en universalistisch karakter, meer extreme schatting, waarbij we enigszins arbitrair minder dan 16% en meer dan 84% gepercipieerde steun extreem noemen.

H9: Bij morele uitspraken wordt de steun in de kiezersaanhang meer dan bij zakelijke uitspraken door politici extreem groot (tussen 85 en 100%) of extreem klein (tussen 0 en 15%) geschat.

Ten tweede verwachten we verschillen in schattingsaccuratesse van morele en zakelijke kwesties tussen politici van verschillende politieke partijen. Ons beperkend tot de drie grote partijen, gaan we ervan uit dat het CDA zich doorgaans sterker profileert in moreel-politieke vraagstukken en de VVD en PvdA zich eerder onderscheiden door stellingnamen in zakelijke, met name economisch-politieke, kwesties. Uit deze veronderstelling laat zich de verwachting afleiden dat CDA-politici beter dan VVD- en PvdA-politici de steun van hun achterban voor morele uitspraken kunnen schatten. Immers, dit type uitspraken heeft een grote saillantie voor CDA-leden en is een belangrijke noemer waarop zij zich in politieke zin verenigd hebben. Deze verwachting is verwoord in de tiende hypothese.

H10: Bij morele uitspraken wordt de steun in de kiezersaanhang door politici van het CDA relatief beter geschat dan door politici van de PvdA en de VVD.

Ten slotte willen we een tweetal verwachtingen toetsen betreffende eventuele links-rechtse afwijkingen in percepties. Eerder maakten we melding van de bevinding van Thomassen (1976) dat politici zich in het algemeen 'linkser' achten dan hun kiezers. Interessant is nu of dit politieke zelfbeeld leidt tot een systematische 'bias' in het schatten van politieke opvattingen van hun kiezers. Zo zou men kunnen opperen dat politici hun kiezers 'rechtser' inschatten dan dezen feitelijk zijn. Voor een drietal maatschappelijke vraagstukken (inkomensbeleid, abortus, medezeggenschap) vond Thomassen (1976) dat een groot deel van de kamerleden vindt dat zij linkser zijn dan hun kiezers. Overigens zijn er ook meer kiezers die zichzelf linkser dan hun partij achten dan kiezers die zichzelf rechts van hun partij plaatsen. Dit stemt overeen met de bevinding uit sociaal-psychologisch onderzoek dat personen ernaar tenderen denkbeelden van andere personen meer conservatief in te schatten dan hun eigen opvattingen. Dit verschijnsel staat bekend als 'conservative bias' (Fields en Schuman 1976). We formuleren derhalve als hypothese:

H11: Politici schatten kiezers op hun eigen partij rechtser dan deze in feite zijn.

Eerder maakten we melding van de bevinding van Thomassen (1981a+b), dat de voorkeuren van PvdA-kamerleden verder naar links afwijken van de voorkeuren van hun kiezers dan dat bij andere partijen het geval is. Publiksonderzoek (Den Boon 1987) toont enige evidentie dat naarmate personen zelf een meer rechtse politieke voorkeur hebben, zij meer geneigd zijn te menen dat de meeste mensen het eens zijn met hun opvattingen. Ervan uitgaande dat de bevinding van Thomassen ook geldt

voor onze respondenten – dat is met onze gegevens niet na te gaan: zie de volgende paragraaf – is het interessant de 'conservative bias' in de perceptie van PvdA-politici te vergelijken met die van de beide andere grote partijen. Wordt een waarschijnlijk toch al groot verschil in opvattingen tussen kiezers en politici bij de PvdA eventueel nog versterkt door een grotere perceptie-bias? Onafhankelijk van de geldigheid van hypothese 11 (een te rechtse plaatsing van de eigen kiezersaanhang bij alle partijen) formuleren we de hierop betrekking hebbende hypothese:

H12: PvdA-politici schatten hun kiezers gemiddeld meer te rechts (of minder te links) van de werkelijke verhoudingen dan CDA- en VVD-politici.

### 3. Databestand

De bovenvermelde hypothesen zullen worden getoetst met op enigszins curieuze wijze verzamelde data. Gebruik is namelijk gemaakt van gegevens die afkomstig zijn uit een tweetal populaire televisieprogramma's die gekarakteriseerd kunnen worden als 'gevarieerde praatprogramma's'. In het seizoen 1985/1986 vertoonde de VARA-televisie als vast onderdeel van het programma 'Bij Koos' een discussie tussen een per uitzending wisselend tweetal landelijke politici over actuele politieke onderwerpen. Dit voor politicologen leerzame onderdeel stond bekend als 'Het Hollands Kwartiertje'. Toen de presentator naar een concurrerende omroep overging, werd dit programma in het seizoen 1986/1987 opgevolgd door het programma 'Drie Vrouwen'. Voornoemde discussie tussen bekende politici werd evenwel gecontinueerd. De politici, behorend tot verschillende politieke partijen, kregen na wat inleidende schermutselingen telkens een vijftal items over actuele politieke onderwerpen voorgelegd. Hun opdracht was een schatting te geven van het percentage van de Nederlandse bevolking in totaal, respectievelijk van de kiezers op hun eigen partij, dat het eens is met de betreffende uitspraak. In de appendix zijn de politici vermeld die hebben deelgenomen aan de door ons gebruikte uitzendingen van 'Het Hollands Kwartiertje'. De juistheid van beide schattingen werd door de bij dit soort programma's haast onvermijdelijke opiniepeiler Maurice de Hond nagegaan met behulp van actuele resultaten van survey-onderzoek.<sup>12</sup> Het programma-onderdeel droeg een competitief karakter doordat accurate schattingen punten opleverden en het betreffende onderdeel derhalve met een winnaar en verliezer kon worden afgesloten. Aan het slot van het programma werd aan de hand van het puntentotaal bepaald welke plaats beide politici innamen binnen de rangvolg-

orde van alle politici die tot op dat moment aan het spel hadden deelgenomen. Afgezien van de amusementswaarde, is het vanuit de vraagstelling van dit artikel van belang dat *schattingen* van politici over veelal saillante politieke oordelen van hun achterban en de bevolking als zodanig, geconfronteerd kunnen worden met *werkelijke* uitkomsten.

We beschikken over gegevens afkomstig uit 23 uitzendingen, vijftien tweewekelijkse uitzendingen uit het seizoen 1985-1986 en acht maandelijks uit het seizoen 1986-1987. Enkele personen traden meer dan eens op (zie appendix). Zien we daarvan af, dan beschikken we over de gegevens van 46 politici met betrekking tot 115 verschillende items. Uitgaande van de hoofdfunctie van de deelnemers op het moment van uitzending zijn er 21 leden van de Tweede Kamer, drie leden van de Eerste Kamer, tien bewindslieden en twaalf overigen (waaronder personen in bestuurlijke publieke functies, ex-politici en een voorzitter van een maatschappelijke organisatie; zie appendix). Het aantal respondenten is beperkt en het onderzoeksbestand mag zeker geen aanspraak maken op representativiteit.<sup>13</sup> Niettemin kan gesteld worden dat het hier zonder uitzondering om personen gaat die in een betrekkelijke openbaarheid op het hoogste niveau van de collectieve besluitvorming in Nederland functioneren en hun beslissingen mede legitimeren met verwijzingen naar belangen en opvattingen in de bevolking of grote groepen daarvan. De gegevens waarover we hier beschikken zijn dermate uniek, dat het geringe aantal politici en andere gebreken voor lief worden genomen, c.q. met het doen van een aantal veronderstellingen gecompenseerd kunnen worden. Ter aanvulling kan worden opgemerkt dat met uitzondering van de categorie hoge ambtenaren, de kenmerken van onze onderzoekspersonen redelijk overeenkomen met de 57 respondenten die Hoogerwerf (1986) in zijn recente studie naar de politieke elite in Nederland heeft ondervraagd.

Voor de hypothesentoetsing moet een aantal, deels stoutmoedige, assumpties gemaakt worden met betrekking tot de ons ter beschikking staande data.

*Ten eerste* wordt aangenomen dat de survey-gegevens de feitelijke verhoudingen in de bevolking en partijaanhangen exact weergeven. Steekproefmarges en eventuele veranderingen in de (korte) tijd tussen survey en programma worden dus genegeerd.

*Ten tweede* is aangenomen dat de verdeling van de uitspraken over de politici willekeurig is qua moeilijkheidsgraad en qua karakter (links/rechts, zakelijk/moreel) van de items. Het mag bij voorbeeld niet zo zijn dat lastige uitspraken bij bepaalde politici geconcentreerd zijn.<sup>14</sup>

*Ten derde* veronderstellen we dat de paarsgewijze ondervraging van de politici geen effecten op hun scores heeft (de tweede schatter in een ronde

wordt niet beïnvloed door de eerste) en dat er geen leereffecten optreden (de schatting van de steun voor de vijfde uitspraak is niet beter dank zij de dan inmiddels opgedane ervaring met schatten).<sup>15</sup>

*Ten vierde* moet aangenomen worden dat, ondanks evidente gebreken in de representativiteit (zie noot 13), de ondervraagde politici op voor ons onderwerp relevante kenmerken een voldoende afspiegeling vormen van de 'politieke elite in Nederland' (het mag niet zo zijn dat goede schatters afkerig zijn van deelname aan tv-programma's).

*Ten vijfde* veronderstellen we dat de schattingen van een politicus onafhankelijk van elkaar zijn. We houden er daarom geen rekening mee dat sommige politici meer dan eens deelnamen en bovendien zullen we doorgaans de schattingen analyseren zonder er rekening mee te houden dat zij in vijftallen van één persoon afkomstig zijn.

De laatste veronderstelling is tamelijk vergaand. We analyseren een opgeblazen bestand met 230 politici en corrigeren bij de statistische toetsen niet voor de omstandigheid dat we in feite slechts informatie over 40 verschillende natuurlijke personen hebben. Zonder verdere toevoegingen en waarschuwingen wordt vanaf nu over 230 politici gesproken als zijnde een steekproef van de politieke elite van Nederland. Op enkele plaatsen zullen we de laatste, nogal rabiate veronderstelling laten varen en strenger toetsen. Waar voorspelde verschillen niet significant aanwezig zijn bij onze 230 politici, zullen ze dat al helemaal niet zijn bij de 46 en 40 'echte politici'.

Voor de toetsing van de laatste vier hypothesen zijn de 115 uitspraken door beide auteurs onafhankelijk van elkaar ingedeeld in twee dichotomieën. Ten eerste hebben we ons de vraag gesteld of een uitspraak een 'linkse' of een 'rechtse' opvatting vertegenwoordigt. Ten tweede is getracht een onderscheid te maken tussen uitspraken over bij uitstek 'morele' kwesties en uitspraken die meer 'zakelijk' getinte beleidskwesties betreffen.<sup>16</sup>

Veel uitspraken leken ieder van ons niet indeelbaar in één of beide dichotomieën en over een aantal bleken we het oneens. Alleen de door beide auteurs op dezelfde wijze ingedeelde uitspraken zijn opgenomen. Van de 115 uitspraken zijn er op de 'links-rechtsdimensie' 36 als links, 29 als rechts en de overige 50 niet ingedeeld.<sup>17</sup> Op de 'moraliteitsdimensie', scoorden er 31 als voornamelijk moreel, 30 als voornamelijk zakelijk, terwijl 54 uitspraken niet indeelbaar bleken. Op deze wijze konden 40 uitspraken op beide dimensies ingedeeld worden, waarbij zich gelukkig geen clustering bleek voor te doen (12 moreel/links; 9 zakelijk/links; 11 moreel/rechts; en 8 zakelijk/rechts).

Alvorens de resultaten te presenteren nog iets over het gecreëerde be-

stand van 230 politici met hun 460 schattingen (zoals aangegeven het product van 23 uitzendingen, 2 politici en 5 uitspraken per uitzending en 2 schattingen per uitspraak).

Aan de hand van onderstaande gegevens over de verdeling van de geschatte en de feitelijke percentages kan de moeilijkheidsgraad van de schattingen en de strengheid van de criteria bij de toetsing van de volgende hypothesen beter beoordeeld worden. Bovendien is na te gaan of sprake is van de uit de sociaal-psychologische literatuur bekende 'middelingseffecten'.

Tabel 1: Verdelingskenmerken van de geschatte en feitelijke percentages steun voor opvattingen

	schatting bevolking	feit be- volking	schatting kiezers	feit kiezers
gemiddelde schatting	44,9	44,3	43,2	45,0
standaardfout van gemiddelde	1,3	1,2	1,5	1,4
standaardafwijking van schattingen	19,5	17,9	22,9	21,2
aantal waarnemingen	230	230	230	230

Bron: VARA en Burke/Interview (tv-programma 'Het Hollands Kwartiertje' 1985/1986 en 1986/1987); bewerking door de auteurs.

Tabel 2: Frequenties van geschatte en feitelijke percentages steun voor opvattingen per deciel.

	schatting bevol- king	feit bevol- king	schatting kiezers	feit kiezers
0- 10% geschatte/werkelijke steun	10	2	15	8
11- 20% geschatte/werkelijke steun	21	22	33	23
21- 30% geschatte/werkelijke steun	35	30	36	37
31- 40% geschatte/werkelijke steun	46	50	33	33
41- 50% geschatte/werkelijke steun	32	42	32	37
51- 60% geschatte/werkelijke steun	36	36	30	38
61- 70% geschatte/werkelijke steun	29	22	18	19
71- 80% geschatte/werkelijke steun	15	20	21	19
81- 90% geschatte/werkelijke steun	5	4	8	14
91-100% geschatte/werkelijke steun	1	2	4	2
totaal	230	230	230	230

Bron: VARA en Burke/Interview (tv-programma 'Het Hollands Kwartiertje' 1985/1986 en 1986/1987); bewerking door de auteurs.

ten'.<sup>18</sup> In tabel 1 zijn enkele verdelingscijfers van de geschatte en feitelijke percentages vermeld en in tabel 2 de frequentie van percentages in groepen van 10 procentpunten.

Blijkens tabel 1 is de heterogeniteit van de schattingen eerder groter dan kleiner dan die van de werkelijke steun. Bij de schattingen worden de extreme categorieën, zo blijkt uit tabel 2, gemeden, maar de feitelijke percentages vallen nog minder in die categorieën. Bij 68 uitspraken wordt bij de bevolking een steun tussen 41 en 60% geschat, terwijl in werkelijkheid bij 78 uitspraken (=34%) de steun in dit bereik ligt. Er is dus geen reden om autonome middelingseffecten te veronderstellen. De laatste cijfers maken aannemelijk, dat het schatten van meerderheden en minderheden voor de hier voorgelegde uitspraken geen eenvoudige zaak zal zijn.

#### 4. Resultaten

Hypothese 1 voorspelt een afwijking van gemiddeld meer dan 10 procentpunten bij de schattingen van het percentage van de Nederlandse bevolking dat een politieke opvatting steunt. De gemiddelde afwijking van de 230 politici bij hun schattingen van de steun in de bevolking voor een uitspraak bedraagt 14,3 procentpunten, de standaarddeviatie van de afwijking bedraagt 11,2 procentpunten en de standaardfout van het gemiddelde bijgevolg 0,7 procentpunten. Hypothese 1 wordt niet verworpen. De kans dat politici er bij de schatting van de steun voor politieke opvattingen in de Nederlandse bevolking er gemiddeld minder dan 10 procentpunten naast zitten is nihil ( $p=0,00$ ). Politici schatten naar onze maatstaf inaccuraat. Om een indruk van de verdeling te geven, wordt hier nog vermeld, dat 44% van de politici maximaal 10 procentpunten afwijkt, 30% tussen 11 en 20 procentpunten, 18% tussen 21 en 30 procentpunten en 8% 31 procentpunten of meer.<sup>19</sup>

De betiteling 'inaccuraat' heeft, het zij nog eens herhaald, een arbitrair karakter. Er is nu echter wel te wijzen op andere arbiters, die tot dezelfde conclusie zouden zijn gekomen. We doelen op de makers van de VARA-puntentelling als vermeld in appendix 1. De gepresenteerde punten zijn de optellingen van tien 'schoolcijfers' in de bekende range van 0 (slecht) tot 10 (uitmuntend). Gedeeld door 10 krijgen we uit de in de appendix vermelde punten de aan de politici toe te kennen rapportcijfers voor hun schattingsaccuratesse. Van de 46 politici halen er slechts 12 een 6- of meer. Bijna driekwart heeft volgens dit schoolse criterium dus een onvoldoende, en dient derhalve als inaccurate schatters gekarakteriseerd te worden.

Hypothese 2 impliceert de afwezigheid van een verband tussen het al of niet deel uitmaken van een regeringspartij en de accuratesse van de schattingen. We toetsen in eerste instantie weer op de gegevens van de 230 politici. In tabel 3 zijn vier indicatoren opgenomen: de al gebruikte procentpunten-afwijking voor de Nederlandse bevolking en de eigen kiezers afzonderlijk, de optelling van beide en tenslotte het aantal in het tv-programma toegekende punten. Bij de laatste indicator gaat het niet om strafpunten, maar om een positieve maat voor de accuratesse, waarbij de beide schattingen ongelijk meetellen (zie uitleg in appendix). Voor de schatting van de steun in de bevolking zou de tweede hypothese nog gehandhaafd kunnen blijven. Voor de eigen kiezersaanhang en de schattingen van de bevolking en kiezers samen is dat niet het geval. Hypothese 2 wordt verworpen.<sup>20</sup>

Tabel 3: Accuratesse van de schattingen van de steun voor politieke opvattingen in het Nederlandse volk en bij de eigen kiezers van leden door de regerings- en oppositiepartijen: gemiddelde scores en de kans p op het feitelijk ontbreken van een verschil (F-toets; tweezijdig)

	regerings- partij	oppositie- partij	p
inaccuratesse schatting bevolking in %-punten	15,6	13,2	0,10
inaccuratesse schatting kiezers in %-punten	9,4	7,5	0,04
inaccuratesse schatting bevolking en kiezers in %-punten	25,0	20,6	0,01
accuratesse schatting bevolking en kiezers in VARA-punten	8,9	10,4	0,01
aantal politici	105	125	

Bron: VARA en Burke/Interview (tv-programma 'Het Hollands Kwartiertje' 1985/1986 en 1986/1987); bewerking door de auteurs.

Hypothese 3 voorspelt het ontbreken van een relatie tussen accuratesse en het lid zijn van de Staten-Generaal of van het kabinet. In tabel 4 wordt, met dezelfde indicatoren als zojuist gebruikt, informatie verschaft voor beide politieke functies. Hypothese 3 wordt niet verworpen. Er is geen grond om aan te nemen dat kamerleden en bewindsliden significant van elkaar verschillen.

Tabel 4: Accuratesse van de schattingen van de steun voor politieke opvattingen in het Nederlandse volk en bij de eigen kiezers door leden van het kabinet en kamerleden: gemiddelde scores en de kans p op het feitelijk ontbreken van een verschil (F-toets; tweezijdig)

	leden kabinet	leden parlement	p
inaccuratesse schatting bevolking in %-punten	15,0	14,0	0,58
inaccuratesse schatting kiezers in %-punten	8,3	9,1	0,52
inaccuratesse schatting bevolking en kiezers in %-punten	23,3	23,0	0,91
accuratesse schatting bevolking en kiezers in VARA-punten	10,1	9,2	0,28
aantal politici	50	120	

Bron: VARA en Burke/Interview (tv-programma 'Het Hollands Kwartiertje' 1985/1986 en 1986/1987); bewerking door de auteurs.

We zullen de in de voorafgaande paragraaf geformuleerde veronderstellingen 2 en 5 voor een moment laten vallen. Het kan zijn dat de moeilijkheidsgraad van de voorgelegde uitspraken systematisch verschilt en het verdient dan de voorkeur de hypothesen 2 en 3 niet te beoordelen op individuele politici, maar op paren politici die met dezelfde uitspraken zijn geconfronteerd. Dat is het geval als in een uitzending een lid van een regeringspartij en een lid van een oppositiepartij, respectievelijk een bewindspersoon en een kamerlid, met elkaar de strijd aanbonden. Voor de eerste combinatie hebben de programmamakers bij 21 van de 23 uitzendingen gezorgd, de tweede combinatie kwam in slechts in 6 uitzendingen voor. Bij de 105 uitspraken die in de 21 uitzendingen aan een lid van een regeringspartij en een lid van de oppositiepartij werden voorgelegd, bedroeg het gemiddeld grotere aantal procentpunten afwijking van de politicus van de regeringspartij 3,2 en de standaardfout van dit gemiddelde 1,2. Hypothese 2 moet nog steeds verworpen worden. Op de 30 gemeenschappelijke uitspraken van paren van bewindspersoon en kamerlid bedroeg de gemiddelde voorsprong van kamerleden per uitspraak 2,0 en dat wijkt met een standaardfout van 2,4 procentpunt nog steeds onvoldoende van 0 af om een significant verschil te signaleren en hypothese 3 te verwerpen.

Naar aanleiding van de juist gerapporteerde bevindingen bij de toetsing van de tweede en derde hypothese hebben we nog enige aanvullende verkenningen verricht naar de determinanten van de accuratesse van schattingen. Ten eerste zijn in aanvulling op hypothese 2 de regeringspartijen

onderling vergeleken (bij de oppositie is er slechts één partij van voldoende omvang). De 55 CDA-politici doen het bij de in tabel 2 vermelde meetlatten voor de schattingen van de bevolking en de kiezersaanhang samen significant beter dan de 50 VVD-politici (tussen politici van CDA en PvdA bestaat geen enkel significant verschil). *Ten tweede* is de accuratesse van kamerleden van de regeringspartijen vergeleken met die van bewindslieden. Combinatie van de resultaten van de toetsing van hypothese 2 (oppositie accurater) en van hypothese 3 (kamerleden niet accurater) suggereert immers dat de kabinetsleden het in verhouding tot hun partijgenoten in het parlement wel goed doen. Op één van de in tabel 2 vermelde meetlatten blijkt dat inderdaad het geval: de 45 kamerleden van de regeringspartijen zijn daarop significant minder accuraat dan de 50 kabinetsleden. *Ten derde* is gekeken naar de relatie op individueel niveau tussen de schattingen van de Nederlandse bevolking en van de eigen kiezersaanhang. Men zou kunnen veronderstellen, dat naarmate politici beter in staat zijn om voorspellingen te maken van houdingen en denkbeelden van de eigen kiezers, zij ook beter toegerust zijn om houdingen en denkbeelden onder de bevolking te schatten. Dit vermoeden blijkt onjuist; er is geen significant verband tussen het gemiddelde aantal procentpunten afwijkingen van beide soorten schattingen ( $r = -0,02$ ;  $p = 0,36$ ). *Blijkbaar wordt de accuratesse van de beide typen schattingen niet bepaald door dezelfde individuele vaardigheden. De afwijkingen zullen dus ook niet op identieke wijze verklaarbaar zijn.* Voor onze verdere analyse is dit niet bezwaarlijk. Anders dan in de hypothesen 2 en 3 worden in de hypothese 4 en volgend de schattingen van de bevolking en van de kiezersaanhang immers niet gebruikt als min of meer equivalente indicatoren, maar gaat het voortdurend om één van beide schattingen of hun onderlinge relatie.

De nu volgende hypothesen worden uitsluitend nog getoetst op het gecreëerde bestand van 230 politici.

Hypothese 4 betreft de juistheid van de bepaling van meerderheids- en minderheidsopvattingen in de Nederlandse bevolking. Laten we de 2 gevallen waarin het werkelijke percentage 50% bedroeg en de 11 gevallen waarin 50% geschat werd buiten beschouwing, dan resteren er gegevens van 217 politici over de geschatte en werkelijke meerder- en minderheden. De analyse wijst uit dat de politici bij 161 schattingen aan de goede kant van de 50% zitten en derhalve bij 56 schattingen fout scoren. Dat zijn te veel fouten (26%) gezien ons criterium van maximaal 10% van de schattingen. Hypothese 4 wordt verworpen.<sup>21</sup> Naar onze maatstaven zijn politici niet goed in staat meerderheden en minderheden bij politieke strijdpunten onder het electoraat te bepalen.

Hypothese 5 betreft het kunnen plaatsnemen van de steun voor een opvat-

ting in de eigen kiezersaanhang als meer of minder dan de bekende steun voor die opvatting in de Nederlandse bevolking. Van de 230 politici zijn er 15 waarbij het geschatte of werkelijke percentage steun in de partij niet afwijkt van het werkelijke percentage in de bevolking. Bij de resterende 215 politici schatten er 54 (=25%) de achterban aan de foute kant van de werkelijke steun van de bevolking en 161 aan de goede kant. Dit laatste is onvoldoende om er een aanwijzing in te zien voor het bestaan van de eerder omschreven strategische vaardigheid volgens het in hypothese 5 gegeven criterium. Hypothese 5 wordt verworpen. Ons criterium behelsde een maximaal foutenpercentage van 10, dat wil zeggen hoogstens 23 van de 230 politici mochten foutief schatten. Dat is ongetwijfeld een streng criterium, wanneer men bedenkt dat geen onzekerheidsmarges rond de survey-gegevens gehanteerd worden en een enkele procentpunt dus al faitaal kan zijn. Nu is dat laatste in de politieke arena ook het geval en omdat deze hypothese op de aldaar vermoede strategische vaardigheden gebaseerd was, is het niet meer dan rechtvaardig dat de hypothese weinig kans krijgt.

Hypothese 6 betreft de absolute afstand tussen de Nederlandse bevolking en de eigen kiezersaanhang. Politici zouden de steun bij de eigen kiezers te dicht bij de steun in de hele bevolking plaatsen, hetzij omdat ze in de lijn met het door ons afgeleide vermoeden uit de 'false consensus'-theorie werkelijk een grote overeenstemming tussen de eigen groep en de rest van de bevolking veronderstellen, hetzij omdat ze simpelweg te voorzichtig en risicomijdend zijn. Hypothese 6 wordt verworpen. Gemiddeld blijkt de feitelijke absolute afstand van de kiezersaanhang tot het bevolkingspercentage over 230 schattingen niet groter, maar juist 2,4 procentpunt kleiner dan de door de politici geschatte absolute afstand. De standaardfout van dit gemiddelde bedraagt 0,5 procentpunten. Op basis van deze gegevens wordt duidelijk, dat de afstand van de kiezersaanhang tot de Nederlandse bevolking door de politieke elite *niet wordt onderschat, maar overschat*.

Zoals aangegeven, luidde de alternatieve verwachting (H7) voor de juist getoetste hypothese, dat paren politici van verschillende partijen meer polarisatie in de politieke opvattingen van hun achterban veronderstellen dan feitelijk verantwoord is. Deze concurrerende hypothese is eenvoudig getoetst door bij de 115 paren politici met een gelijkkluidende politieke uitspraak, van de absolute afstand in de geschatte steun voor deze uitspraak bij de kiezersaanhang de absolute afstand in de werkelijke steun af te trekken (er zijn geen paren politici uit eenzelfde partij). Als het verschil kleiner dan 0 is, onderschatten politici de afstand en als de afstand groter dan 0 is, is er sprake van overschatting en kan de hypothese geac-

cepteerd worden. Het laatste blijkt het geval te zijn. De geschatte afstand is gemiddeld over de 115 paren 2,3 procentpunten groter dan de feitelijke afstand tussen de achterbannen.<sup>22</sup> De standaardfout van dit gemiddelde is 1,2 procentpunt en – bij eenzijdige toetsing – is de kans dat het werkelijke gemiddelde niet groter is dan 0 voldoende klein ( $p = 0,03$ ). Hypothese 7 wordt niet verworpen.

Hypothese 8 voorspelt de betere beoordeling van de verhoudingen in de kiezersachterban in het geval van uitspraken, die als links of rechts te plaatsen zijn. Zoals eerder aangegeven zijn 50 uitspraken niet en 65 wel als links of rechts gekarakteriseerd. Elke uitspraak werd in het tv-programma zoals gezegd aan twee politici voorgelegd. In het door ons gecreëerde bestand zijn dus 130 politici met links-rechtskwesities geconfronteerd en 100 met kwesities die niet ondubbelzinnig op die dimensie te plaatsen zijn. De resultaten zijn vermeld in tabel 5. Ter oriëntatie is als eerste het aantal procentpunten afwijking bij de schatting van de bevolking vermeld. Het verschil tussen wel en niet links-rechts geprofileerde items is niet significant. Dat geldt ook bij de twee maten voor de schatting van de kiezersaanhang. Hypothese 8 wordt verworpen.

Tabel 5: Accuratesse van de schattingen van de steun voor politieke opvattingen in het Nederlandse volk en bij de eigen kiezers door politici bij wel en niet links-rechts geprofileerde uitspraken: gemiddelde scores en de kans p op het feitelijk ontbreken van een verschil (F-toets; tweezijdig)

	niet links- rechts ge- profileerd	wel links- rechts ge- profileerd	p
inaccuratesse schatting bevolking in %-punten	15,0	13,7	0,39
inaccuratesse schatting kiezers in %-punten	8,9	8,0	0,32
accuratesse schatting kiezers in VARA-punten	3,6	4,0	0,35
aantal waarnemingen	100	130	

Bron: VARA en Burke/Interview (tv-programma 'Het Hollands Kwartiertje' 1985/1986 en 1986/1987); bewerking door de auteurs.

De toetsing van hypothese 9 betreft uitsluitend de verdeling van geschatte percentages steun voor morele en zakelijke issues bij de eigen kiezersachterban van de ondervraagde politici. In tabel 6 is dit regel 3 en daaruit blijkt dat het verschil tussen de 22,6% schattingen van percentages tussen 0 en 15% en tussen 85 en 100% in het geval van primair morele kwesities significant ( $p = 0,01$ ) afwijkt van de 6,7% schattingen in dit bereik bij primair zakelijke kwesities. Hypothese 9 wordt niet verworpen.

Tabel 6: Geschatte en feitelijke 'extreme' steun voor meer morele en meer zakelijke politieke opvattingen in het Nederlandse volk en bij de kiezersaanhang van politici: percentages en de kans p op het feitelijk ontbreken van een verschil (F-toets; tweezijdig)

	primair morele opvatting	primair zakelijke opvatting	p
geschatte steun bevolking buiten het bereik van 16-84%	8,1	5,0	0,50
feitelijke steun bevolking buiten het bereik van 16-84%	6,4	0,0	0,05
geschatte steun kiezers buiten het bereik van 16-84%	22,6	6,7	0,01
feitelijke steun kiezers buiten het bereik van 16-84%	9,7	5,0	0,33
aantal waarnemingen	62	60	

Bron: VARA en Burke/Interview (tv-programma 'Het Hollands Kwartiertje' 1985/1986 en 1986/1987); bewerking door de auteurs.

Uit de andere gegevens in tabel 6 blijkt dat ook de feitelijke steun in de Nederlandse bevolking en in de kiezersaanhang bij morele kwesities tendert naar meer extreme percentages dan bij zakelijke kwesities. De bevestiging van hypothese 9 betekent dan ook geenszins dat politici irrationeel of ten onrechte vaker extreme percentages voorspellen.<sup>23</sup> Een hier niet tabelarisch gepresenteerde analyse leert dat de 62 politici die geconfronteerd werden met evident morele uitspraken in ieder geval geen slechtere schattingen gaven dan de 60 politici die zakelijke uitspraken voorgelegd kregen.

Kijken we naar hypothese 10 betreffende verschillen tussen politici uit het CDA enerzijds en PvdA en VVD anderzijds. In tabel 7 zijn de gegevens vermeld. Bij de CDA-politici bedraagt de gemiddelijke inaccuratesse bij schatting van morele uitspraken 101% van de gemiddelde inaccuratesse bij zakelijke uitspraken. Bij de VVD- en PvdA-politici bedraagt dit percentage 80. Hypothese 10 wordt verworpen.

Hypothese 11 voorspelt een te rechtse plaatsing door politici van de eigen kiezersaanhang. Het spreekt vanzelf dat deze hypothese slechts van toepassing kan zijn op de 110 politici, die een uitspraak kregen voorgelegd die als links of rechts aangemerkt kon worden. Optelling van het aantal procentpunten overschatting van de steun voor rechtse uitspraken en het aan-

Tabel 7: Inaccuratesse van de schattingen van de steun voor politieke opvattingen bij de eigen kiezers bij meer morele en meer zakelijke items door CDA- en PvdA- en VVD-politici; percentages, de kans p op het feitelijk ontbreken van een verschil (F-toets; tweezijdig) en verhoudingsgetallen

	(30) CDA- politici	(81) PvdA- en VVD-politici	p
a. gemiddeld %-punten inaccuratesse bij morele kwesties	6,9	7,7	0,68
b. gemiddeld %-punten inaccuratesse bij zakelijke kwesties	6,8	9,6	0,27
a als percentage van b	101	80	

Bron: VARA en Burke/Interview (tv-programma 'Het Hollands Kwartiertje' 1985/1986 en 1986/1987); bewerking door de auteurs.

tal procentpunten onderschatting van de steun voor linkse standpunten levert een goede indicator op. Een gemiddeld positieve score op deze indicator duidt op een te rechtse plaatsing, een negatieve score op een te linkse plaatsing en de score 0 op het ontbreken van een links-rechts perceptie-bias bij de politici.

Voor de schattingen van de kiezersaanhang levert onze maat een gemiddelde score op van 1,3 procentpunten met een standaardfout van 0,9 procentpunten. Dat wijst wel in de goede richting, maar de kans dat de werkelijke gemiddelde score 0 is, is te groot ( $p = 0,07$ ; eenzijdige toetsing). Een toetsing van de hypothese door simpel naar het aantal over- en onderschattingen van de 130 politici bij de beoordeling van de steun in de kiezersaanhang voor de links-rechts items te kijken, levert geen nieuwe inzichten op. Van de 68 niet exact goede schattingen van linkse items zijn er 41 onderschattingen en 27 overschattingen. Van de 53 niet exact goede schattingen van rechtse items zijn er 27 onderschattingen en 26 overschattingen. Het verschil tussen beide soorten items is te gering ( $p = 0,31$ ). Hypothese 11 wordt verworpen.

Hypothese 12 betreft een verschil tussen PvdA-politici enerzijds en CDA- en VVD-politici anderzijds. De 'conservative bias' zou relatief meer bij de eersten voorkomen. Dit blijkt niet het geval te zijn. De bij de toetsing van de voorgaande hypothese ingevoerde indicator voor een te rechtse plaatsing heeft bij de schattingen van de kiezersaanhang bij de PvdA-politici de waarde 0,3 en bij de CDA- en VVD-politici de waarde 2,3. Dit verschil wijst niet-significant ( $p = 0,15$  eenzijdig) in de foute richting. Hypothese 12 wordt verworpen.

## 5. Discussie

In het voorgaande verkenden we de cognitieve responsiviteit van de politieke elite in Nederland met behulp van gegevens, die afkomstig zijn uit een populair tv-programma waarin tussen 1985 en 1987 enkele tientallen vooraanstaande politici en maatschappelijke leiders optraden. Kortweg bestond hun taak uit het geven van schattingen van de omvang van de steun van zowel de bevolking als van de kiezers van hun eigen partij voor politieke standpunten, die veelal actueel waren op het moment van uitzending. De schattingen werden vergeleken met de in survey-onderzoek gemeten werkelijke steun voor die standpunten. In combinatie vormt dit unieke informatie over een aspect van de relatie tussen politieke elite en bevolking, dat in politicologisch onderzoek nauwelijks aandacht heeft gekregen. Doorgaans is dit onderzoek gericht op verschillen in achtergronden en voorkeuren tussen politici en bevolking ('afstand') en hun wederzijdse waardering ('disaffecties'). Ons materiaal betreft de kennis bij de politici van de bevolking. Inzicht in deze kennis van politici is om verschillende redenen relevant. Zo is het politiek én politicologisch interessant te weten in hoeverre de veelvuldig in onderzoek geconstateerde afstand en disaffecties tussen kiezers en gekozenen, wat de laatsten aangaat in stand gehouden worden door goed geïnformeerde politici of wellicht simpel gebaseerd zijn op misverstanden over de voorkeuren in de bevolking. Gebrekkige kennis van de politici kan een barrière zijn voor de convergentie in opvattingen tussen kiezers en gekozenen. Dat daarnaast welingelichte volksvertegenwoordigers goede redenen kunnen hebben om afstand te houden tussen hun voorkeur en die van de bevolking of eigen achterban is een andere zaak. Alvorens nader op de eventuele normatieve implicaties van cognitieve responsiviteit in te gaan, vatten we de bevindingen kort samen.

- Op basis van een aantal beredeneerde (streng) criteria kunnen we de kennis van politici van de politieke voorkeuren van de bevolking als gebrekkig kenschetsen. De accuratesse van schattingen van steun voor actuele politieke opvattingen is gering en ook bij het bepalen van meerderheden en minderheden worden nog betrekkelijk veel fouten gemaakt (hypothese 1 en 4).
- De kennis van de eigen achterban is eveneens gebrekkig; veelvuldig blijken politici niet in staat de kiezers van de eigen partij juist te lokaliseren ten opzichte van de opvattingen van de bevolking als zodanig (hypothese 5).
- In de bovenstaande oordelen wordt geen detaillering aangebracht door een onderscheid te maken tussen leden van het kabinet en van de

volksvertegenwoordiging. Wel schatten de politici van de oppositie in 1985-1987 iets beter dan de politici van de regeringspartijen (hypothesen 2 en 3).

- Geen nuancering in de gebrekkige schatting van de steun in de eigen achterban voor uitspraken wordt aangebracht door op de partijpolitieke saillantie van de uitspraken te letten. Uitspraken die goed plaatsbaar zijn op de partijpolitiek centrale links-rechtsdimensie worden niet beter geschat dan uitspraken met een meer diffuse politieke positie. Leden van het CDA, een partij die zich het meest op morele vraagstukken heeft geprofileerd, schatten de steun voor morele uitspraken niet relatief beter dan PvdA/VVD-leden (hypothesen 8 en 10). Morele uitspraken kregen wel meer extreme schattingen (hypothesen 9), overigens in overeenstemming met de feitelijke steun.
- Anders dan verwacht, blijken politici de afstand van de eigen kiezersaanhang tot de bevolking te overschatten in plaats van te onderschatten. De hypothese, dat politici uit verschillende partijen paarsgewijs met hun schatting een grotere afstand creëren tussen hun kiezers dan er in feite bestaat, kon wel bevestigd worden (hypothesen 6 en 7).
- De politicologisch plausibele verwachting dat politici de eigen achterban rechtser zou plaatsen dan deze in feite is, werd niet bevestigd, noch de verwachting dat dit met name voor PvdA-politici geldt (hypothesen 11 en 12).

Zoals opgemerkt in de inleiding, lijkt voor de politieke elite het middenkader van partijen (en maatschappelijke organisaties) een belangrijker referentiegroep dan de massa van kiezers (of een anonieme kiezersaanhang of de gewone leden van organisaties). Zoals eerder aangegeven koestert het middenkader van partijen veelal meer extreme opvattingen dan niet-actieve partijleden hebben. Het zou kunnen zijn dat bij het geven van schattingen van opvattingen van de eigen kiezers, politici met name aan dit middenkader refereren. Van belang is hier de kritiek van Lewin (1988) op vigerende utilitaristische en rationale keuzetheorieën. Hij stelt dat deze theorieën voor zover ze zich richten op het transformeren van individuele preferenties van burgers naar collectief rationele beslissingen, de cruciale rol van politieke partijen buiten beschouwing laten. 'True to their utilitarianism, they (d. w. z. rationele keuzetheoretici, PD/PE) have only discussed how individual wishes could be aggregated into a collectively rational decision - without noting the weighing, influencing, modifying, compromising functions that are fulfilled by parties and organizations in the political game' (Lewin 1988: 40). Voor een eventueel sterke oriëntatie van politici op het actieve middenkader van hun organisaties bestaan niet alleen strategische argumenten. Vanuit een normatieve conceptie van de

politieke democratie als een zelfstandige sfeer van collectieve wils- en besluitvorming is eveneens goed te verdedigen dat een elite zich meer oriënteert op de standpunten van gepassioneerde actieve discussianten dan op een abstract gemiddelde van veelal ongereflacteerd en passieve standpunten van alle individuele burgers. Ook indien men uitgaat van deze laatste conceptie en men voor de parlementaire democratie in Nederland geen directe normatieve consequenties wenst te verbinden aan verschillen tussen preferenties in bevolkings-surveys en in parlements-enquêtes, dan nog is het geconstateerde gebrek aan cognitieve responsiviteit van belang. Het in dit artikel aan de orde gestelde gebrek aan kennis is bij voorbeeld een argument tegen politici die menen bij de verantwoording van hun handelen een beroep te kunnen doen op wat 'de gewone mensen echt vinden'. Een dergelijke legitimatie is niet alleen twijfelachtig in het parlementair-politieke debat, ze is gegeven onze bevindingen ook weinig geloofwaardig. De politieke elite blijkt cognitief niet in staat tot een populistische verantwoording. Het ontbreekt haar evident aan het hogere inzicht in wat de gemiddelde kiezer echt wil en zelfs de beoordeling van wat meerderheden willen is veelvuldig onjuist!

## Noten

1. Met dank aan onze collega René Vink voor het analyseren van de videobanden, Arie den Boon (Baschwitz Instituut, Universiteit van Amsterdam) en onze collega's Paul van Beek, Constant Kool en Leendert Ruitenbergh voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel, het produktiebureau van de VARA voor het beschikbaar stellen van de videobanden en Burke/Interview voor de rechte tellingen van de surveys waarop de landelijke en partijpolitieke opinieverdelingen zijn gebaseerd. Dit artikel is geschreven op persoonlijke titel.
2. Zie voor een meer theoretische en conceptuele uitwerking van het begrip 'politieke representatie: Bachrach (1962); Birch (1971); Eulau en Wahlke (1978); Pitkin (1967); Van Schendelen (1981a+b); Thomassen (1976; 1981).
3. Deze laatste bevinding van McClosky et al. werd bevestigd in een replicatiestudie van Soule en Clarke (1971) die meer dan tien jaar later plaats vond. Zie voor een empirische kritiek op dit type analyse Luttbeg (1968).
4. Zie voor onderzoek naar het actieve middenkader in Nederlandse politieke partijen Van Schuur (1984) en de publikaties van Van Schuur en van De Vries in de Jaarboeken van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen van de Rijksuniversiteit van Groningen van 1978, 1979, 1980, 1982 en 1985. Zie voor de polarisatie van politieke opvatting tussen partijpolitiek actieven van verschillende politieke kleur SCP 1984: 433-437. Zie Zielonka-Goei en Hillebrand (1988) voor een vergelijking in sociaal-demografisch opzicht van de leden van de vier grootste partijen in ons land en van het gehele electoraat.

5. De bevinding dat in het algemeen partijpolitieke tegenstellingen in het parlement groter zijn dan in het electoraat werpt overigens vragen op bij de bekende pacificatietheorie van Lijphart (1979; vgl. Thomassen 1976 en 1981a). In het verzuilde politieke bestel in Nederland in de periode 1917-1967 zouden immers politiek-ideologische tegenstellingen op het niveau van de bevolking juist geneutraliseerd worden door een welbewust zakelijke en gedepolitiseerde coöperatie door de politieke elite. In overeenstemming met de theorie van May (1975) zou een polarisatie van het 'middenkader' in de kamerbankjes gematigd kunnen worden door het 'topkader' in bestuursfuncties. Wel is te bedenken dat onze gegevens betrekking hebben op de periode na 1967.

6. Zie voor politieke en journalistieke reacties op dit onderzoek: *Beleid beschouwd*, nr. 4204 (12 november 1980). Den Haag: Rijksvoorlichtingsdienst. Zie ook Van Schendelen (1983) en de discussie in het weekblad *Intermediair* over het functioneren van de Tweede Kamer tussen Nijpels (1985) en opnieuw Van Schendelen (1985).

7. Zie Hoffman-Lange (1986/1987) voor recente en vergelijkbare bevindingen in de Bondsrepubliek. Het beeld dat deze auteur schetst heeft overigens belangrijke nuances. De Westduitse politieke elite geeft bij voorbeeld wel meer steun aan politieke vrijheden, maar is niet meer dan het electoraat geneigd inspraakmogelijkheden te vergroten. Vergelijk ook Verba en Orren (1985) voor een recente studie van opvattingen onder de Amerikaanse sociale, economische en politieke elite.

8. Een aantrekkelijk referentiepunt voor een relatief criterium ter bepaling van de accuratesse van politici om opvattingen van de bevolking te schatten, zouden de vaardigheden in dit opzicht van een willekeurig lekenpubliek zijn. Uit sociaal-psychologisch en sociologisch onderzoek is gebleken dat deze vaardigheden niet erg groot zijn (vgl. Kahneman, Slovic en Tversky, 1982). Probleem is evenwel dat de communis opinio over deze gebrekkige vaardigheden niet gepaard gaat met een algemeen geaccepteerde kwantitatieve norm. De verklaring is uiteraard dat dit sterk afhankelijk is van de specifieke politieke opvattingen waarvoor leken de steun van de bevolking dienen te schatten. Overwogen is voorts om achteraf (d.w.z. na de twee seizoenen waarin het programma werd uitgezonden) de betreffende politieke uitspraken aan een lekenpubliek voor te leggen, om alsnog over een referentiepunt te beschikken. Gelet op het feit dat deze uitspraken op het moment van uitzending een veelal specifieke actuele waarde hadden, hetgeen naderhand niet of minder het geval was, zou dit tot vertekening hebben geleid. Om deze redenen zijn we genoodzaakt vast te houden aan een absoluut criterium.

9. Als 10% afwijking geaccepteerd zou worden als correct, zou een schatting van 50% de werkelijkheid van 45% tot 55% dekken en een schatting van 10% slechts de werkelijkheid van 9% tot 11%. Een dergelijk verschil in marges zou het vermijden van extreme schattingen door de respondent 'belonen' (vgl. Den Boon 1987: 38-39).

10. Wat links en rechts in de Nederlandse politiek is, is in de Verenigde Staten mogelijk de liberaal-conservatief dimensie. In recent onderzoek aldaar (Brady en Sniderman 1985) blijken kiezers in staat vrij accuraat de positie van 'liberals' en 'conservatives' te schatten op tal van belangrijke issues.

11. Onze redenering betreft de politiek in het algemeen. We zien er dus vanaf dat er per partij andere centrale ideologische onderwerpen en saillante beleidsterreinen bestaan. Daardoor zal tussen partijen de kwaliteit van de heuristieken van de politici ook sectoraal verschillen, los van de links-rechtsdimensie. Zo kan men zich voorstellen dat CDA-politici nieuwe opvattingen over de relatie tussen kerk en staat relatief goed kunnen plaatsen, terwijl PSP-politici in het geval van kwesties van oorlog en vrede meer kennis van verhoudingen bij verwante kwesties in het verleden kunnen gebruiken. Zie ook de argumentatie bij hypothese 10.

12. De betreffende uitspraken werden in de maand voor de uitzending voorgelegd aan een representatieve steekproef uit de Nederlandse bevolking door het marktonderzoeksbureau 'Inter/View', thans 'Burke/Interview'. In het eerste seizoen van het programma zijn van oktober 1985 tot en met mei 1986 17 metingen verricht onder de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder en in het tweede seizoen 8 metingen tussen oktober 1986 en mei 1987. Naast een a-selecte bevolkingssteekproef van enkele honderden personen, werden steekproeven uit de potentiële kiezers van de partijen van de deelnemende politici getrokken. Voor de bevolkingsuitslagen werd het gecombineerde gegevensbestand herwogen op politieke voorkeur in overeenstemming met de zetelverdeling van de Tweede Kamer op het moment van ondervraging. De politieke voorkeur van de respondent werd bepaald door het antwoord op de vraag op welke partij deze zou gaan stemmen indien er op de dag van de ondervraging verkiezingen voor de Tweede Kamer zouden zijn. Bij de in het tv-programma en hier gemelde percentages gaat het om het aandeel in de bevolking c.q. kiezers dat het helemaal of een beetje eens is met een uitspraak.

13. Er kan niet verondersteld worden dat het bij de 46 respondenten (of 40 verschillende personen) om een representatieve steekproef uit alle personen op politiek-bestuurlijke topposities in Nederland gaat. Wat sekse (7 vrouwen en 39 mannen) betreft, zou de verhouding wellicht aardig kunnen kloppen, maar dat geldt niet voor de functies (zie appendix) en ook niet voor de verdeling over het partijpolitieke spectrum: 20 PvdA, 11 CDA, 10 VVD, 3 D'66, 1 PPR en 1 PSP.

14. De meeste uitspraken zijn betrekkelijk heldere opvattingen over actuele politieke kwesties, zoals die in een hoofdredactioneel commentaar van een krant geformuleerd zouden kunnen zijn (voorbeeld: 'Het volgende kabinet dient voor de helft uit vrouwen te bestaan'). Soms gaat het om regelmatig spelende, bekende aangelegenheden ('Voor zware misdrijven moet de doodstraf mogelijk worden') en soms om unieke gebeurtenissen ('De Amerikaanse vergeldingsactie tegen Libië is terecht'). Naast deze politieke opvattingen zijn er een paar hartekreten voorgelegd ('Ik verlang terug naar het kabinet Van Agt-Wiegel'), enkele prognostische uitspraken ('In 1990 komt er een kabinet van PvdA en VVD') en een paar uitspraken met een onduidelijke cognitieve en evaluatieve status ('Ambtenaren hebben volgend jaar recht op loonsverhoging'). Het is niet evident voor welk soort uitspraken de steun moeilijker te schatten is en daarom is van controles afgezien. Slechts in een enkel geval kan de formulering als dermate lastig worden aangemerkt, dat de met het survey achterhaalde steun in de bevolking weinig zegt ('Politici die zich niet verkiesbaar stellen voor de Tweede Kamer, zouden niet in aan-

merking moeten komen voor een ministersfunctie').

15. De beide deelnemers dienden hun schattingen voor zichzelf op te schrijven voordat de eerste schatter zijn of haar schatting gaf en daarmee is een leerproces bij de tweede schatter op basis van informatie van de eerste goeddeels uitgesloten. Er is ook geen verband tussen de VARA-punten (zie appendix) van beide deelnemers ( $r = 0,11$ ; 23 paren;  $p = 0,3$ ). Anders dan bij de schatting van de kiezersaanhang, bestaat tussen de bij de schatting van de steun van de bevolking behaalde VARA-punten wel een positief verband ( $r = 0,29$ ; 115 uitspraken;  $p = 0,001$ ). Het laatste kan verband houden met een verschil in objectieve moeilijkheidsgraad van de uitspraken of met consensus in het opinieklimaat van de elite. Beide zijn hier niet aan de orde. Aanwijzingen voor individuele leerprocessen zijn er evenmin. Er is geen verband tussen de schattingsaccuratesse van de eerste en de laatste (vijfde) voorgelegde uitspraak, noch bij de VARA-punten voor de schatting van de bevolking ( $r = 0,04$ ; 46 politici;  $p = 0,4$ ), noch bij de VARA-punten voor de schatting van de kiezersaanhang ( $r = -0,03$ ; 46 politici;  $p = 0,4$ ).

16. Ter illustratie geven we hier concrete voorbeelden van aldus geschaalde uitspraken zoals die in het onderzoeksmateriaal aanwezig zijn: a. 'linkse' uitspraak: 'Nederland moet eenzijdige economische boycotmaatregelen tegen Zuid-Afrika nemen ter bestrijding van de apartheid'. b. 'rechtse' uitspraak: 'Het gezin is de hoeksteen van de samenleving'. c. 'zakelijke' uitspraak: 'Sporters dienen meer premie voor hun ziektekosten te gaan betalen vanwege het risico van blessures'. d. 'morele' uitspraak: 'Scholen moeten het recht krijgen homoseksuele leerkrachten te weigeren'. Opgemerkt moet worden dat de dimensie moreel/zakelijk vager is dan de dimensie links/rechts. Associaties die wij kenmerkend achten voor morele uitspraken zijn onder meer: verwijzen naar finale principes en immateriële waarden, lenen zich moeilijk voor compromisvorming, en doen bij stemming een beroep op het individuele geweten van politici. Associaties die een zakelijke inhoud van uitspraken indiceren betreffen onder andere: kwesties die veelal door onderzoek te beslechten zijn, vaker een materieel karakter hebben, eerder een beroep doen op partijdiscipline en beslecht kunnen worden door compromissen.

17. Ter controle van onze indeling is de steun voor gelijke uitspraken nagegaan bij de kiezersaanhang van de drie grote partijen. In de 29 gevallen waarin een CDA/PvdA-paar een door ons als links of rechts betitelde opvatting werd voorgelegd, kreeg in 24 gevallen de linkse opvatting meer steun van de PvdA-aanhang en de rechtse meer van de CDA-aanhang. In de 27 gevallen waarin een VVD/PvdA-paar dergelijke opvattingen werd voorgelegd, kreeg in 25 gevallen volgens verwachting de linkse opvatting meer steun van de PvdA-aanhang en de rechtse meer van de VVD-aanhang. In 7 van de 56 gevallen wijkt de verhouding in feitelijke steun van de aanhang van de drie grote partijen dus af van wat op basis van de positie van die partijen op de links-rechtsdimensie te verwachten was (over CDA/VVD-paren beschikken we niet). Dit lijkt ons acceptabel.

18. Met 'middelingseffect' wordt in de sociaal-psychologische literatuur bedoeld op de bevinding dat individuen extreme schaalposities vermijden bij de beoordeling van anderen en tenderen naar gemiddelde schaalcores (vgl. Den Boon 1987: 20). Dat kan op geaggregeerd niveau leiden tot het zogenaamde 'normalisa-

tie-effect': de verdeling van beoordelingen neemt de vorm van een normale verdeling aan of een normalere verdeling dan die van de werkelijke opvattingen van anderen (Den Boon 1987: 19).

19. Ter aanvulling zij er op gewezen dat ook op het oorspronkelijke bestand van 46 politici de hypothese verworpen wordt. Van de oorspronkelijke 46 wijken er overigens 11 gemiddeld minder en 35 meer dan 10 procentpunten af van de werkelijke percentages.

20. Ter aanvulling zij erop gewezen dat bij toetsing op gemiddelde resultaten van de oorspronkelijke 46 politici op sets van 10 schattingen (5 schattingen van de bevolking en 5 van de kiezersaanhang) hypothese 2 verworpen dient te worden als gelet wordt op bevolking en kiezers samen. Afhankelijk van de gebruikte beoordelingsmaat – het ongewogen gemiddelde van de afwijkingen in procentpunten of de gewogen optelling van de accuratesse volgens de VARA-programmamakers (zie appendix) – is de kans dat politici van de regerings- en oppositiepartijen niet van elkaar verschillen slechts 1 of 2%.

21. Een zwakke variant van de hypothese zou gehandhaafd kunnen blijven, namelijk als het gaat om de vaardigheid 'meerder- en minderheden' bij de eigen kiezersaanhang te voorspellen in situaties waarin de steun in de hele Nederlandse bevolking al bekend is. Worden ook hier de (16) gevallen van een werkelijke of geschatte 50% buiten beschouwing gelaten, dan blijken de politici het bij 189 (= 88%) van de 214 schattingen goed te doen en dat sluit bij een aantal van 46 politici niet uit dat de politieke elite onder de 10% fouten blijft. Let wel: bij een werkelijk percentage steun voor een opvatting van 51 is hier een schatting van 99% goed en een schatting van 49% fout. Dat laatste is hard, maar dat is de werkelijkheid rond de 50% bij stemmingen in de politiek ook.

22. Onze toetsing levert als bijproduct voor geïnteresseerden in de vorming van coalities de volgende geschatte en feitelijke afstanden tussen kiezers van de drie grote partijen. We beschikken over 50 PvdA/CDA-paren, 40 PvdA/VVD-paren en geen CDA/VVD-paren. De door de politici geschatte afstand PvdA-CDA bedraagt gemiddeld 15,4 procentpunten en de feitelijke 13,2 (verschil 2,2); de geschatte afstand PvdA-VVD 21,5 en de feitelijke 17,8 (verschil 3,7). Kortom, de toch al grotere afstand tussen PvdA en VVD wordt in de perceptie van de deelnemers van beide partijen aan het tv-programma nog groter.

23. Dit is goed inzichtelijk te maken met andere 'extremisme-maten'. De gemiddelde absolute afwijking van 50% bedraagt bij de schatting van de steun in de kiezersaanhang 22,4 procentpunten in het geval van morele opvattingen en 17,1 procentpunten in het geval van zakelijke opvattingen. De beide getallen wijken overeenkomstig de in hypothese 9 uitgesproken verwachting significant van elkaar af. Dit zegt niets over het al of niet te extreem schatten. Vergelijking van geschat en feitelijk extremisme van de verhoudingen bij de achterban met als meetlat  $x = (|\text{schatting} - 50\%| - |\text{feit} - 50\%|)$  geeft bij de morele opvattingen een gemiddelde  $x$  van 2,13 en bij de zakelijke opvattingen een gemiddelde  $x$  van 2,12 procentpunten. Dat verschil is niet significant ( $p = 0,99$ ).

## Literatuur

- Bachrach, P., Elite consensus and democracy. *The Journal of Politics* 24: 439-452, 1962.
- Berg, J. van der, *De toegang tot het Binnenhof*. Van Holkema en Warendorf, Weesp 1983.
- Birch, A.H., *Representation*. Sage, Londen 1971.
- Boon, A.K. den, *De perceptie van anderen*. (dissertatie). Universiteit van Amsterdam, Amsterdam 1987.
- Brady, H.E., en P.M. Sniderman, Attitude attribution: a group basis for political reasoning. *The American Political Science Review* 79: 1061-1078, 1985.
- Castenmiller, P., *Participatie in beweging*; ontwikkelingen in politieke participatie in Nederland. Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP-cahier 59), Rijswijk 1988.
- Daemen, H.H.F.M., Gekozenen over kiezers. In: M.P.C.M. van Schendelen, J.J.A. Thomassen en H. Daudt (red.), 'Leden van de Staten-Generaal...'; kamerleden over de werking van het parlement. VUGA, Den Haag 1981.
- Doel, J. van den, *Demokratie en welvaarts-theorie*. Samsom, Alphen aan den Rijn 1975.
- Eijk, C. van der, en B. Niemöller, *Electoral change in the Netherlands*; empirical results and methods of measurement (dissertatie). CT-press/Universiteit van Amsterdam, Amsterdam 1983.
- Eldersveld, S.J., S. Hubée-Boonzaaijer en J. Kooiman, Elite perceptions of the political process in the Netherlands, looked at in comparative perspective. In: M. Dogan (red.), *The mandarins of Western Europe*. Wiley, New York 1975.
- Eldersveld, S.J., J. Kooiman en Th. van der Tak, *Bestuur en beleid*; politiek en bestuur in de ogen van kamerleden en hoge ambtenaren. Van Gorcum, Assen 1980.
- Ester, P., Sociale beoordeling en stereotypering in attributieprocessen. *Sociale Wetenschappen* 29: 323-335, 1986.
- Ester, P., en P. Dekker, Werkloosheid en beeldvorming; werkloosheidsverwachting, subjectieve welvaartsprognose en stereotypering van werklozen. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken* 2: 65-75, 1986.
- Eulau, H., en J.C. Wahlke, *The politics of representation*; continuities in theory and research. Sage, Londen 1978.
- Fields, J.M. en H. Schuman, Public beliefs about the beliefs of the public. *Public Opinion Quarterly* 40: 427-448, 1976.
- Hoffmann-Lange, U., Eliten und Demokratie in der Bundesrepublik. In: M. Kaase (red.), *Politische Wissenschaft und politische Ordnung*; Analysen zu Theorie und Empirie demokratischer Regierungsweise. Westdeutscher Verlag, Opladen 1986. Eliten als Hüter der Demokratie? In: D. Berg-Schlosser en J. Schissler (red.), *Politische Kultur in Deutschland*. Westdeutscher Verlag (Politische Vierteljahresschrift, Sonderheft 18), Opladen 1987.
- Hoogerwerf, A. *Vanaf de top gezien*; visies van de politieke elite. Sijthoff, Amsterdam 1986.

- Irwin, G.A., en J.J.A. Thomassen, Issue-consensus in a multi-party system; voters and leaders in the Netherlands. *Acta Politica* 10: 389-420, 1975.
- Kahneman, D., P. Slovic en A. Tversky (red.), *Judgement under uncertainty: Heuristics and biases*. Cambridge University Press, New York 1982.
- Karps, P.D., en H. Eulau, Policy representation as an emergent: Toward a situational analysis. In: H. Eulau en J.C. Wahlke (red.), *The politics of representation*; continuities in theory and research. Sage, Londen 1978.
- Letterie, J.W., Parlement en overheidsbeleid. Over taakverdeling en -vervulling, machtsmiddelen en delegatie van bevoegdheden. In: M.P.C.M. van Schendelen, J.J.A. Thomassen en H. Daudt (red.), 'Leden van de Staten-Generaal...'; kamerleden over de werking van het parlement, VUGA, Den Haag 1981.
- Lewin, L., Utilitarianism and rational choice. *European Journal of Political Research* 16: 398-409, 1988.
- Lijphart, A., *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*. De Bussy (derde herziene druk), Amsterdam 1979.
- Luttbeg, N.R., The structure of beliefs among leaders and the public. *Public Opinion Quarterly* 32: 398-409, 1968.
- May, J.D., Opinion structure of political parties; the special law of curvilinear disparity. *Political Studies* 21: 135-151, 1975.
- Norpoth, H., Choosing a coalition partner; mass preferences and elite decisions in West Germany. *Comparative Political Studies* 12: 424-440, 1980.
- McClosky, H., P.J. Hofmann en R. O'Hara, Issue conflict and consensus among party leaders and followers. *The American Political Science Review* 54: 406-427, 1960.
- Miller, W.E., en D.E. Stokes, Constituency influence in Congress. *American Political Science Review* 57: 45-56, 1963.
- Nijpels, E., Over het functioneren van de Tweede Kamer. *Intermediair* 21/15: 23-31, 1985.
- O'Gorman, H.J., Pluralistic ignorance and white estimates of white support for racial segregation. *Public Opinion Quarterly* 39: 313-330, 1975.
- Pitkin, H., *The concept of representation*. University of California Press, Berkeley 1967.
- Putnam, R.D., *The comparative study of political elites*. Englewood Cliffs 1976.
- Ross, L., The intuitive psychologist and his shortcomings; distortions in the attribution process. In: L. Berkowitz (red.), *Advances in experimental social psychology* Vol. 10. Academic Press, New York 1977.
- Ross, L., D. Greene en P. House, The 'false consensus effect'; an egocentric bias in social perception and attribution processes. *Journal of Experimental Social Psychology* 13: 279-301, 1977.
- Schendelen, M.P.C.M. van, *Parlementaire informatie, besluitvorming en vertegenwoordiging*. Universitaire Pers, Rotterdam 1975. Information and decision-making in the Dutch parliament. *Legislative Studies Quarterly* 1: 231-250, 1975. Disaffected representation in the Netherlands; a non-affected reappraisal. *Acta Politica* 16: 161-197, 1981a. Politieke vertegenwoordiging. In: P.B. Lehning en M.P.C.M. van Schendelen (red.), *Actualiteit van politieke filosofie*. Interme-

- diar Bibliotheek, Amsterdam 1981b. Learning from recent interviewing of Dutch MPs. *European Journal of Political Research* 11: 413-426, 1983. *Over de kwaliteit van de Tweede Kamer*. Samson/Tjeenk Willink, Alphen aan den Rijn 1984. Het nieuwe VVD-denken over de Tweede Kamer. *Intermediar* 21/19: 35-39, 1985.
- Schendelen, M.P.C.M. van, J.J.A. Thomassen en H. Daudt (red.), 'Leden van de Staten-Generaal...'; kamerleden over de werking van het parlement. VUGA, Den Haag 1985.
- Schuur, H. van, *Structure in political beliefs* (dissertatie). Universiteit van Amsterdam, Amsterdam 1984.
- SCP (Sociaal en Cultureel Planbureau), *Sociaal en Cultureel Rapport 1984*. Staatsuitgeverij (Sociaal en Cultureel Planbureau), Den Haag 1984.
- Soule, J. W., en J. W. Clarke, Issue conflict and consensus; a comparative study of democratic and republican delegates to the 1968 national conventions. *The Journal of Politics*, 72-91, 1971.
- Stromberg, L., Electors and the elected in Sweden. In: V. Ostrom en F. Pannel (red.), *Urban Affairs Annual Review* 12: 269-302, 1977.
- Taft, R., The ability to judge people. *Psychological Bulletin* 52/1: 1-23, 1955.
- Thomassen, J.J.A., *Kiezers en gekozenen in een representatieve democratie*. Samson, Alphen aan den Rijn 1976. Politieke representatie. In: J.J.A. Thomassen (red.), *Demokratie*, theorie en praktijk. Samson, Alphen aan den Rijn 1981a. Politieke strijdpunten en coalitievoorkeuren. In: M.P.C.M. van Schendelen, J.J.A. Thomassen en H. Daudt (red.), 'Leden van de Staten-Generaal...'; kamerleden over de werking van het parlement. VUGA, Den Haag 1981b. Beleidsopvattingen van burgers en politieke stabiliteit. *Beleid en Maatschappij* 11: 205-213, 1984. Political representation in Dutch communities. *Paper presented at the 1986 Annual Meeting of the American Political Science Association*. Washington, August 28-31, 1986.
- Tversky, A., en D. Kahnemann, Availability: A heuristic for judging frequency and probability. *Cognitive Psychology* 5: 207-232, 1973.
- Verba, S., en N.H. Nie, *Participation in America*; political democracy and social equality. Harper & Row, New York 1972.
- Verba, S., en G.R. Orren, *Equality in America*. The view from the top. Harvard University Press, Cambridge, MA 1985.
- Zielonka-Goei, M.L., en R. Hillebrand, De achterban van parlementariërs; kiezers en partijleden. In: *Jaarboek 1987 van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*. Rijksuniversiteit Groningen, Groningen 1988.

### Appendix: Deelnemende politici aan 'Het Hollands Kwartiertje' in volgorde van hun puntentotaal

In onderstaande tabel zijn alle deelnemers aan de geanalyseerde programma's in de seizoenen 1985-1986 en 1986-1987 vermeld in afnemende volg-

orde van hun puntentotaal. Vermeld zijn tevens de functie en de politieke partij van de deelnemers ten tijde van de uitzending. Vermeld is de puntentelling van de programma's. Het puntentotaal is dan de optelling van de punten die behaald werden met de vijf schattingen van de steun in de Nederlandse bevolking en met de vijf schattingen van de steun in de eigen aanhang (mensen die de intentie hadden op de politieke partij van de ondervraagde politicus te gaan stemmen). Per schatting konden maximaal 10 punten behaald worden en het maximaal haalbare puntentotaal bedraagt derhalve 100. Bij de schatting van de steun in de bevolking werd voor elke drie procentpunten afwijking een punt afgetrokken (bij dertig of meer procentpuntenafwijking van het werkelijke percentage kreeg men de minimale score 0). Nadat het werkelijke percentage van de bevolking bekend was gemaakt werden de schattingen van de aanhang van de eigen partij gegeven en hier leverde elke procentpuntenafwijking een strafpunt op (bij 10 of meer procentpuntenafwijking werden dus 0 punten behaald). Beide seizoenen zijn samengevoegd, waardoor enkele politici tweemaal voorkomen, namelijk d'Ancona, Van Dam, Deetman en Steverdink. Om dezelfde reden en omdat hij bovendien nog als vervanger optrad, komt Van Mierlo driemaal voor. Bij De Vries gaat het om twee verschillende kamerleden.

Politici	Punten Totaal	Datum uitzending	Publieke functie	Politieke partij
Van Dam	71	02.12.1985	voorz. VARA	PvdA
Van der Louw	69	28.10.1985	vz. Rijnmond	PvdA
d'Ancona	69	17.05.1986	Europees parl.	PvdA
Brokx	67	02.12.1985	staatssecr.	CDA
Kok	65	01.05.1986	TK-lid	PvdA
Dolman	63	21.04.1986	TK-voorzitter	PvdA
De Koning	63	01.05.1986	minister	CDA
Van den Berg	61	23.11.1985	partijvoorz.	PvdA
Van Mierlo	60	12.01.1987	TK-lid	D'66
Deetman	60	06.04.1987	minister	CDA
Ter Beek	59	01.02.1986	TK-lid	PvdA
Buurmeijer	58	17.11.1986	TK-lid	PvdA
Van Mierlo	55	04.05.1987	TK-lid	D'66

Van Thijn	54	09.02.1987	burgemeester	PvdA
De Ruiters	53	19.10.1985	minister	CDA
Deetman	53	06.01.1986	minister	CDA
Bolkestein	51	07.11.1985	staatssecr.	VVD
Van Dam	51	04.05.1987	voorz. VARA	PvdA
Rietkerk	47	28.10.1985	minister	VVD
Dales	47	08.03.1986	TK-lid	PvdA
Steenkamp	47	21.04.1986	EK-voorzitter	CDA
De Gaay Fortman	47	09.03.1987	EK-lid	PPR
Pronk	46	07.11.1985	TK-lid	PvdA
Van Mierlo	46	12.04.1986	EK-lid	D'66
De Vries	45	19.10.1985	TK-lid	PvdA
Terpstra	45	17.05.1986	TK-lid	VVD
Brinkman	45	17.11.1986	minister	CDA
Stemerink	45	15.12.1986	TK-lid	PvdA
Lammers	44	17.03.1986	CdK	PvdA
Van Kemenade	43	06.01.1986	Univ. v. A'dam	PvdA
d'Ancona	42	20.10.1986	Europees parl.	PvdA
Van Es	41	28.12.1985	TK-lid	PSP
Stemerink	41	10.02.1986	TK-lid	PvdA
Gualtherie van Weezel	41	20.10.1986	TK-lid	CDA
De Vries	41	12.01.1987	TK-lid	CDA
Vonhoff	39	17.03.1986	CdK	VVD
Pont	39	12.04.1986	voorz. FNV	PvdA
Vermeend	39	06.04.1987	TK-lid	PvdA
Joekes	37	28.12.1985	TK-lid	VVD
Voorhoeve	37	01.02.1986	TK-lid	VVD
Frinking	36	10.02.1986	TK-lid	CDA
Ploeg	36	15.12.1986	TK-lid	VVD
Kamminga	34	23.11.1985	partijvoorz.	VVD
Kraayeveld- Wouters	33	08.03.1986	TK-lid	CDA
Korthals Altes	33	09.02.1987	minister	VVD
Smit-Kroes	33	09.03.1987	minister	VVD

## Rectification, exploitation and the Third World: A critique

Wil Hout

### 1. Introduction

Rectification is a concept which has often been applied to the relationship between developed and developing countries. Claims to rectification in this realm are generally based on theories stressing the exploitative nature of the contacts between rich and poor countries. The reasoning then is that the developed countries have – unjustly – gained from their relations with the developing countries to such an extent that they now have a *duty* to redress the privation experienced by people in the Third World.<sup>1</sup> Dependency theory clearly is one of the main theoretical perspectives which have nourished the ideas on exploitation and rectification.

Dependency theory has originated as an alternative to Western theories of development.<sup>2</sup> It has launched a largely successful attack on established ideas, such as the idea that previously undeveloped non-Western countries should 'modernize' along the lines of Western development and the idea that international free trade would be beneficial to all trading partners. It is hardly an exaggeration to say that dependency theory has created a 'paradigm' of its own; one of the foremost critics of this theory has written that this approach to the study of the Third World 'is in its prime'.<sup>3</sup>

Arguments based on or related to dependency theory have often been used as scientific support for the claim that a *duty of rectification* exists for the developed *vis-à-vis* the developing countries.<sup>4</sup> It is argued that the historical development of the capitalist economies would not have been possible but for the exploitation of the now underdeveloped countries. As a consequence, it is claimed that poverty and other problems of the Third World can be attributed to the activities of capitalist countries or their representatives.

For instance, in a speech in Amsterdam in April 1986 the Zambian President Kenneth Kaunda, probably the most explicit spokesman of Third